

Kroniek

Trijntje Bakker Bies 104 jaar!?

100 Jaar geleden

Ach, dat hoor je nog wel eens...

... onderduikers bij de familie Moorlag

Het bombardement van 22 februari 1945

In het december-nummer van 2019 van de *Kroniek* schreef Sis Hoek-Beugeling een uitvoerig artikel over het bombardement van 22 februari 1945 in de Min. Kanstraat.

In de oorlogsjaren 1940-1945 hielden de Duitsers ook greep op verschillende lokale ondernemers. Zo kwamen ook autobedrijven, onder andere garage Thedinga in Emmen onder bevel van de Duitsers. Zo moest Forddealer Bé Thedinga de ziekenauto rijden, terwijl zijn jongere broer Bertus als chauffeur op de brandweerauto reed. Dit duurde tot de bevrijding van Emmen op 10 april 1945. Zodoende kwamen de broers op 22 februari 1945 na een geallieerd luchtbombardement op de plaats des onheils en nam Bé als verwoed verzamelaar een stukje van de bom mee.

Deze bomscherf is door zijn zoon Enno, geboren 7 april 1946, ter beschikking gesteld voor een project dat Rotary Club 'Emmen - 't Loo' samen met studenten van de NH Stenden Hogeschool Emmen heeft opgezet. Suggesties voor het tentoonstellen van de scherf zijn welkom bij de auteur of bij de redactie.

De bomscherven

Vanaf links:
de zieken-
wagen,
A. Thedinga
en
B.E. Thedinga

Artikelen

Gerben Dijkstra
Piet Naber
Sis Hoek-Beugeling

Trijntje Bakker-Bies, 104 jaar oud!?
100 Jaar geleden
Ach, dat hoor je nog wel eens

4
11
17

Bijdragen

J. Thedinga
Piet Naber
Peter Kraan
Henk Jeurink
Henk Jeurink
Henk Jeurink
Redactie

Het bombardement van 22 februari 1945
Redactioneel
Wij steunen Museum Collectie Brands
Verenigingsnieuws
Op de fiets langs cultuurhistorische pareltjes ...
In Memoriam Henk Lanting
'Wie weet meer?'

ii
1
2
3
3
iii
iv

Voorbehoud auteursrechten foto's

Bij het plaatsen van foto's in dit blad vraagt de redactie toestemming aan de leveranciers van de foto's. Bij foto's uit het verleden is vaak niet meer te achterhalen wie deze hebben gemaakt. Bent u rechthebbende van een door ons gepubliceerde foto of afbeelding en hebben wij dit niet vermeld, verzoeken wij u contact met ons op te nemen, zodat wij in de eerstvolgende uitgave deze omissie kunnen rechtzetten.

Bestuur

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 06-38358941, pmkraan99@gmail.com.

H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 06-25186205, secretaris@hvezod.org.

Albert Oost, penningmeester, ledenadministrateur en webmaster Facebooksite, Amsterdamseveldlaan 1, 7887 VD Erica, 0591-301495, aoot3@kpnplanet.nl.

M. Nicolai, bestuurslid, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188.

Gré Tiben-Tolner, bestuurslid en webmaster website HVZOD, Hoofdkanaal o.z. 138, 7881 VR Emmer-Compascuum, 0591-351805, gretiben@hotmail.com.

Geert Schutrups, bestuurslid, Parklaan 7, 7822 EA Emmen, 06-55122978, parklaan7@home.nl.

Redactie

P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942.

Gelieve kopij te zenden aan:

p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl.

Contact

- Website Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe: <https://hvezod.org>.

- Volg ons op Facebook: HVZOD.

- Algemeen e-mailadres: secretaris@hvezod.org.

Lid worden van de

Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?

Het lidmaatschap bedraagt € 18,00 en voor huisge-noten € 5,00 extra. Geef uw naam, adres, postcode, woonplaats, telefoonnummer en e-mailadres per post of per e-mail door aan: H. Jeurink, secretaris, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 06-25186205, secretaris@hvezod.org.

Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het lidmaatschap voor 1 december van het lopende verenigingsjaar schriftelijk of per mail wordt opgezegd.

Contributie

In de maanden januari/februari ontvangen leden, die geen incasso hebben, een factuur ter voldoening van hun jaarlijkse contributie.

Leden met een incasso, ontvangen géén factuur. Hun contributie wordt in de maand februari automatisch van hun rekening afgeschreven

Bankrelatie

Rekeningnummer NL78 RABO 0104 4688 15, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Amsterdamseveldlaan 1, 7887 VD Erica.

Redactioneel

In de vorige *Kroniek* werden zo mooi allerlei vanuit het bestuur georganiseerde activiteiten aangekondigd, zoals het Historisch Café en de jaarlijkse excursie.

Toen konden we nog niet weten dat van de activiteiten, gepland voor de maanden maart, april en mei niets terecht zou komen vanwege het coronavirus.

Wat nu de plannen zijn voor de rest van het jaar (misschien onder voorbehoud) kunt u lezen op pagina 2 en 3. Wat wel door kon gaan was het samenstellen van deze nieuwe *Kroniek*, maar dat gebeurt toch grotendeels digitaal.

Het grootste deel van deze *Kroniek* wordt ingenomen door een artikel, geschreven door Sis Hoek-Beugeling. Het is getiteld 'Ach, dat hoor je nog wel eens'. Het gaat over de familie Moorlag, die woonde in de nog bestaande boerderij aan Kanaal A. Gedurende de oorlog was deze boerderij een adres, waar een groot aantal onderduikers terecht konden. Het verhaal kon worden geschreven, dankzij de brieven die Ally Moorlag nog in bezit had en de schriftelijke en mondelinge herinneringen van Janny Penning-Moorlag. In 1902 overleed in Barger-Erfscheidenveen Trijntje Bakker-Bies, Zij zou bij haar overlijden volgens gegevens uit die tijd 104 jaar zijn geweest en daarmee de oudste vrouw van Nederland. Er werden zelfs Ansichtkaarten met haar foto en leeftijd erop gedrukt en verstuurd. Gerben Dijkstra heeft de zaak onderzocht om te zien of die 104 jaren wel klopte en meteen maar een artikel over het leven van haar geschreven. Achterop de omslag een korte oproep: Wie kent namen van de personen op de twee foto's uit het fotoarchief van de familie Grevink?

En op de binnenzijde van de omslag een korte bijdrage van Hans Thedinga over een bomscherf, afkomstig van het bombardement van 22 februari 1945 (zie *Kroniek*, december 2019) en een in memoriam naar aanleiding van het overlijden van Henk Lanting. Verder de rubriek '100 jaar geleden' met berichten uit de *Emmer Courant* van het tweede kwartaal van 1920, waarin onder andere de eerste Zuidenveldtentoonstelling, die in Emmen werd gehouden.

Veel genoeg bij het lezen en reacties zijn altijd welkom.

door Peter Kraan

'Wij steunen Museum Collectie Brands'

Beste leden,

Ons heeft de vraag bereikt vanuit het bestuur van de Museum Collectie Brands om ondersteuning in de voor hen nu moeilijke tijden. Het museum is natuurlijk al een flink aantal weken gesloten geweest in verband met de coronamaatregelen. Gelukkig mag er vanaf 1 juni weer bezoek worden ontvangen.

Concreet is de oproep: Wil ons ondersteuning bieden door daadwerkelijk, fysiek op bezoek te komen.

Voor ons allen, als historisch geïnteresseerden, kan het zeker de moeite waard zijn eens binnen te gaan kijken naar hetgeen door Jans Brands in de afgelopen jaren werd verzameld.

Historisch materiaal, in de ruimste zin des woords, dat op enigerlei wijze een relatie heeft met Zuidoost Drenthe. Dat is ook ons interessegebied. U kunt het museum al ondersteunen door tijdens uw bezoek bijvoorbeeld een kop koffie te gaan drinken, daar aan de Herenstreek 11 in Nieuw-Dordrecht. Het is werkelijk een fietstochtje of autoritje waard.

En dat onder het mom van: WIJ STEUNEN MUSEUM COLLECTIE BRANDS.

Namens ons bestuur,

Peter M. Kraan, voorzitter.

Verenigingsnieuws

door Henk Jeurink

Algemeen

In Wikipedia werd bijgaande tekst opgenomen:

'De coronacrisis in Nederland is een gevolg van de coronapandemie, ontstaan door de uitbraak van de infectieziekte COVID-19 in 2019/2020 en sinds 11 maart 2020 als pandemie erkend.' Op 11 maart hadden we met zijn allen nog geen flauw benul wat ons boven het hoofd hing in Nederland en ver daar buiten. Ook onze vereniging ontkwam niet aan tal van maatregelen.

Terugblik

Het aangekondigde Historisch Café op 21 maart 2020 met Albert Eggens in de bieb verviel, maar u houdt het van ons te goed.

Van april tot en met mei 2020 was het precies 75 jaar geleden dat de gemeente Emmen bevrijd werd. De uitdrukkelijk aan deze periode gebonden plechtigheden moesten eveneens vanwege de corona worden afgeblazen. Uitstel had meer voor de hand

gelegen. Maar door de vele onzekerheden voelde het bestuur er niet veel voor om de zo met deze dagen verbonden (herdenkings)festiviteiten uit te stellen naar misschien wel 2021. Langzamerhand werd het ook duidelijk dat er overal uit nood werd aangestuurd op aangepaste gebeurtenissen, zoals de Nationale Dodenherdenking zonder publiek met een toespraak door de Koning. Zelfs de veteranen bleven thuis.

Een week voor de geplande excursie op 2 en 9 mei 2020 naar de Hümming en het Ammerland werd duidelijk dat die activiteit op dat moment vanwege coronabeleid niet door kon gaan. De bussen waren begin april al volgeboekt. De deelnemers werden per telefoon op de hoogte gesteld. Het bestuur vond het gezien de gemiddelde leeftijd van de deelnemers niet verantwoord de excursie te laten doorgaan. Ook heeft een rol gespeeld de koppeling van de jaarlijkse excursie aan de eerste twee zaterdagen van mei. Dan is het niet alleen mooi weer, maar de

natuur is dan het mooiste. Daarom werd besloten deze excursie uit te stellen tot zaterdag 8 en 15 mei 2021. Tijdens het telefoongesprek is afgesproken dat de reeds ingeschreven deelnemers blijven ingeschreven. Zo schuift de deelnemerslijst van 2 mei 2020 door naar 8 mei 2021 en die van 9 mei 2020 naar 15 mei 2021. De meeste deelnemers hebben hier ja op gezegd. Wanneer u alsnog zin hebt om mee te gaan, schroom dan niet om u in te schrijven bij Henk Jeurink (06 25186205 of henk.jeurink@ziggo.nl). Er zit altijd verloop in lijsten.

De voor 10 april 2020 groots opgezette herdenking bij het Poolse Monument in Noordbarge kwam te vervallen. Burgemeester Erik van Oosterhout heeft namens de inwoners van de gemeente Emmen op deze dag in zijn eentje bloemen gelegd.

Op de fiets langs cultuurhistorische pareltjes...

Het jaar 2020 belooft een bijzonder jaar voor historisch geïnteresseerde mensen te worden. Naast ons reguliere programma gingen we ons ook specifiek bezig houden met het thema '75 jaar bevrijding'. Vooral de maanden april en mei zouden bol staan van allerlei interessante activiteiten. Een van de ideeën was het bevrijdingsthema te combineren met een fietstocht in en rond het Valtherbos. De Corona meldde zich en tal van plannen vielen in duigen. Is dat erg, ja, voor de getroffen en is dat meer dan erg. Voor leden van historische vereniging is dat te verteren. Door het huidige versoepelingsbeleid kan de voorgenomen fietstocht op 1 juli 2020 alsnog plaatsvinden.

Op die dag worden de leden van de HV Zuidoost-Drenthe uitgenodigd hieraan deel te nemen. Volgens de Coronaregels mogen we met maximaal dertig mensen koffie met gebak in het Dorpshuis van Valthe gebruiken. Op grond van dit voorschrift wordt het aantal deelnemers tot dertig beperkt. Dit jaar is buitengewoon en daarom neemt de vereniging de volledige kosten voor haar rekening. Vanaf het verschijnen van deze *Kroniek* kunt u zich opgeven bij Henk Jeurink (06-25186205 - henk.jeurink@ziggo.nl). Bij veel belangstelling wordt de tocht in september herhaald.

Vooruitzicht

Het jaarprogramma voor 2020 is rond. Het jaar 2020 blijft in het teken van 75 jaar vrijheid staan. Ook onze vereniging neemt aan verscheidene activiteiten in dat kader deel. Zo zult u in alle *Kronieken* dit jaar iets over die ingrijpende periode aantreffen. Op 27 november 2020, tijdens een symposium in de Ned. Herv. Kapel, verschijnt ons boek over de oorlog. Daarover meer in de volgende *Kroniek*. Van 11-13 september 2020 vinden de Open Monumentendagen mogelijk plaats. In de *Kroniek* van augustus wordt u hierover nader geïnformeerd.

Kronieken jaargang 28, nummers 77-78 worden volgens het rooster respectievelijk op route gezet op woensdagmorgen 26 augustus en 9 december. In die weken worden genoemde *Kronieken* ook bezorgd.

door Henk Jeurink

Wij vertrekken om 13.30 uur vanaf het grote parkeerterrein achter de Aldi in Emmermeer. Tijdens de tocht rijden we in twee groepen van vijftien personen. Naast elkaar fietsen in Coronatijd is evenmin aan te bevelen. In en aan de rand van het Valtherbos worden bijzondere objecten bezocht. Hoogtepunt is een bezoek aan het onlangs gerenoveerde Onderduikershol. Tijdens de tocht geven Henk van der Veen en Henk Jeurink uitleg. Oud-Klijndijker Van der Veen doet dit vaker, hij kent tal van bijzonderheden. Ook is hij lid van het 4 mei comité Valthe/Klijndijk. Henk Jeurink zal o.a. uitleg geven over de landschappelijke en cultuurhistorische karakteristieken van het esdorp Valthe en het Valtherbos en omgeving. Zaterdag 23 mei 2020 stond er een uitgebreid artikel in het *Dagblad van het Noorden* van Jaap van Brummelen over 'donorlinden' in Valthe. Vanzelfsprekend krijgt u die ook te zien. Tussen 15.00-15.30 uur volgt koffie met gebak in het Dorpshuis van Valthe. De koffiepauze duurt een half uur. Daarna gaan we via de Kampersch/Valtherbos langs hunebedden, het keteldal Kampervenen en de vele tumuli terug naar Emmermeer. Tussen 17.00-17.30 zijn we terug.

Trijntje Bakker-Bies, 104 jaar oud!?

In de fotoalbums van Jan Oosting uit Hardenberg die ik aan het doorbladeren was voor zijn boek Het dierenpark van mijn vader vond ik een ansichtkaart met de foto van ‘de oudste vrouw van Nederland’. De ansichtkaart was aan zijn grootvader, notaris Jan Oosting, gericht en is op 21 augustus 1902 in Nieuw-Amsterdam gepost.

Volgens de ansichtkaart was Trijntje Bies, gehuwd met Lammert Aukes Bakker, op 6 december 1797 geboren. Dat zou betekenen dat zij rond 1900 ruim honderd jaar oud was. In de burgerlijke stand van Emmen is terug te vinden dat zij op 16 mei 1902 te Barger-Erfscheidenveen is overleden. Een paar maanden later werd de ansichtkaart met haar afbeelding naar notaris Oosting verzonden. Op haar overlijdensakte stond vermeld dat zij op 6 december 1799 in de gemeente Ooststellingwerf was geboren. De aangevers van haar overlijden, evangelist Evert Padberg en Hilbert Krikken, 'naburen', konden de namen van haar ouders niet noemen. Zij waren bij hen onbekend. Wel was bekend dat zij met een Lammert Aukes Bakker was gehuwd, maar hij was voor 1902 overleden. De mondelinge gegevens werden door de ambtenaar opgetekend en in de

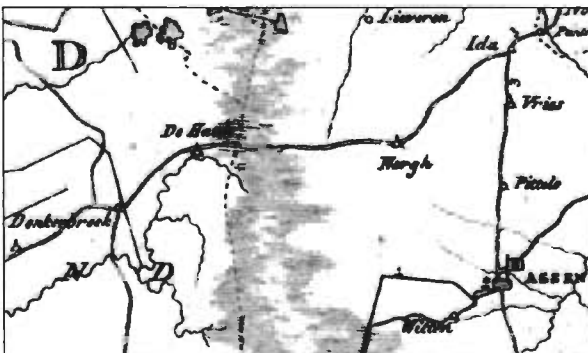
burgerlijke stand van de gemeente Emmen vermeld.

Wie was Trijntje Bies?

De ouders van Trientjen Bies waren Pieter Eelses [Bies] 1769-1809 en Aaltien Willems [Poede(r)] (1778-1841). Zij waren op 1 mei 1796 te Haulerwijk gehuwd.

Hun jongste kind, Trijntjen, werd op 14 oktober 1808 in Haulerwijk geboren. Een half jaar later, op 16 april 1809, werd zij in de kerk van Donkerbroek gedoopt. Trijntje Bies was bij haar overlijden in 1902 93 jaar oud.

De ouders van Trijntje Bies waren veenarbeiders die in de venen tussen De Haule en Norg werkten. Trijntje groeide met haar broers en zusjes op in een veenkeet. Op jonge leeftijd zal zij al hebben mee-

Kaartfragment begin 19de eeuw met tussen De Haule en Norgh het veen (gearceerd), waar Trijntje Bakker-Bies in een veenkeet woonde. (Uit: www.toptijdreis.nl)

*Kaartfragment van het Eenderveen tussen Haulerwijk en Norg omstreeks 1870, waar Trijntje Bakker-Bies en haar kinderen in veenketen woonden.
(Uit: www.toptijdreis.nl)*

BRIEFKAART

AAN *De Welkenwaarde Heer*
Oosting - Bies

Emmama

De ansichtkaart met de afbeelding van Trijntje Bakker-Bies die notaris Jan Oosting in 1902 ontving. (Collectie Jan Oosting)

gewerkt in het veen. In 1902 vertelde zij dat zij als klein meisje al turf op legvelden om te drogen had gelegd. Dat moest ook wel, want toen haar vader op 40-jarige leeftijd overleed, was zij nog geen jaar oud. Haar moeder stond er nu alleen voor en had niet alleen de zorg voor Trijntjen, maar ook voor Henderkjen (twaalf jaar), Eelse (negen jaar) en Willem (vier jaar). Na het overlijden van hun vader zullen de kinderen al op jonge leeftijd in het veen hebben gewerkt. Hun moeder bleef alleen. Toen zij in 1841 overleed, 63 jaar oud, maakte de notaris in Gorredijk een 'certificaat van onvermogen' op. De weduwe Aaltjen Willems Poede, arbeidster, had geen onroerende goederen. Zij had alleen de zorg voor vier kinderen gehad.

Henderkjen en Willem huwden in Haulerwijk en woonden hun leven lang in een veenkeet op het veen, vermoedelijk in het Eenderveen, en werden respectievelijk 78 en 54 jaar oud.

Wed. L. A. BAKKER, geboren Trijntje Bies, te Nieuw-Amsterdam (Drenthe).

Levensverwachting

In de rijkste delen van de wereld is de levensverwachting voor de mens is in de loop van de laatste eeuwen door een verbeterde hygiëne (riolering en schoon drinkwater), goed voedsel, betere levensomstandigheden en geneeskunde (vaccins en antibiotica) enorm gestegen.

Gedurende de periode 1870-1940 is de levensverwachting van ongeveer 40 tot 70 jaar toegenomen. Sommige families lijken wel voorbestemd om zeer oud te worden. Andere, minder fortuinlijke families, lijken iets in hun gedeelde genen mee te dragen dat hun gezondheid op latere leeftijd in gevaar brengt. De wetenschappers schatten de invloed van de genen op onze ouderdom nu hooguit op zeven procent. Met een betere gezondheidszorg, waardoor meer ziekten te genezen zijn, sterven de meeste mensen op een latere leeftijd. De verwachting is dat de groei in de gemiddelde sterfleeftijd gaat afvlakken. Diverse studies hebben aangetoond dat een menselijk lichaam 'ouder' wordt en minder weerstand en herstelmogelijkheden heeft. Met de allerbeste genen en gunstigste leefomstandigheden lijkt de maximale haalbare leeftijd ongeveer 120 jaar te zijn.

De gemiddelde leeftijd rond 1900 was 44 jaar. In 1950 was deze bij de man iets meer dan 70 jaar en bij de vrouw: 72 jaar. In 2000 was de gemiddelde leeftijd bij de man: 75,5 jaar en bij de vrouw: 80,5 jaar. De hoge leeftijd van Trijntje Bakker-Bies en die van een aantal van haar kinderen was voor die tijd uitzonderlijk! Kennelijk behoorden zij tot die kleine groep, waar genen een rol in de ouderdom spelen.¹

Broer Eelse is vermoedelijk uit Friesland vertrokken. Hij woonde omstreeks 1825 in Noord Deurningen bij Denekamp.

Trijntjen Bakker-Bies

Op 21 november 1830 trouwde Trijntjen Bies te Ooststellingwerf met Lammert Aukes Bakker (1811-1879). Uit de huwelijksakte blijkt dat Trijntjen Bies op dat moment 21 jaar oud was. Zij gaf deze leeftijd op, toen zij in ondertrouw ging. Dat was begin oktober 1830 en toen was 21 jaar oud! In 1830 wist zij, dat zij in 1808 was geboren!

De kinderen van Lammert Aukes Bakker en Trijntjen Bies

Het echtpaar Lammert Aukes Bakker en Trijntjen Bies kregen in de periode 1832-1849 negen kinderen. Haar eerste kind kreeg Trijntje Bies op 24-jarige leeftijd. Toen haar jongste kind, Aaltje, werd geboren, was zij 40 jaar oud. Twee van hun kinderen stierven op zeer jonge leeftijd.

De oudste zoon Willem Lammerts Bakker (1832-1902), gehuwd met Saakje Hinkes Kies, werkte als stoelenmatter in Assen, waar hij met zijn gezin woonde. Daarvoor woonde hij in Haulerwijk en het Eenderveen (Een). Hij was 69 jaar oud, toen hij overleed.

Dochter Grietje Lammerts Bakker (1838-1922) was met Auke Willems Poede gehuwd. Het echtpaar bleef in een veenkeet in de omgeving van Haulerwijk wonen, waar zij op 83-jarige leeftijd overleed. Ook zoon Pieter Lammerts Bakker (1841-1931),

gehuwd met Jitske Douwsma, woonde met zijn gezin op het hoogveen in Eenderveen (Een). Hier overleed hij op 89-jarige leeftijd.

De twee jongste kinderen verlieten de venen op de grens van Friesland en Drenthe en vestigden zich in Zuidoost-Drenthe.

Auke Lammerts Bakker (1846-1907), gehuwd met Tjitske Pieters van der Molen (in de burgerlijke stand van Emmen werd zij als Tjitske Pieters van der Meulen ingeschreven), vestigde zich op 1 mei 1891 met zijn gezin vanuit de gemeente Norg in een veenkeet op het Barger-Erfscheidenveen. Hun adres was GB 131. Auke was zijn moeder en zus Aaltje naar Zuidoost-Drenthe gevolgd. De meeste kinderen uit dit gezin en hun nakomelingen zijn in Zuidoost-Drenthe blijven wonen (zie bladzijde 10). Auke Bakker was 60 jaar oud, toen hij overleed. Het jongste kind, Aaltje Lammerts Bakker (1849-1937), bleef ongehuwd. Zij werd 88 jaar oud.

Op 21 april 1867 vestigden Lammert Aukes Bakker en Trijntjen Pieters Bies zich met hun dochter Aaltje in de gemeente Norg in het Eenderveen, waar Lammert Bakker op 5 september 1879 overleed. In de gemeente Norg moesten zij bij hun inschrijving melden, wanneer zij waren geboren. Lammert Bakker liet 'mei 1801' optekenen, maar hij was op 3 juni 1811 geboren. Trijntjen Pieters Bakker-Bies noemde december 1799 in plaats van 14 oktober 1808 als 'geboortedatum'. Hun dochter Aaltje noemde als geboortedatum 2 juni 1850 in plaats van 6 juli 1849. In 1867 wisten zij slechts bij benadering hun geboortedata, terwijl Trijntjen Pieters Bies in 1830, toen zij in ondertrouw ging wel haar geboortjaar wist.

Op het hoogveen van Eenderveen woonde ook hun zoon Pieter Lammerts Bakker.

Inschrijving

Toen Trijntjen Pieters Bakker-Bies en Aaltje Lammerts Bakker zich op 29 maart 1889 in Emmen lieten inschrijven, wisten beide vrouwen hun juiste geboortedatum niet. Zij noemden dezelfde data die zij ook bij hun inschrijving in de gemeente Norg hadden gebruikt. Vermoedelijk stonden deze data op een 'verhuisbiljet' dat zij van de gemeente Norg

Geboorteakte van Aaltje Bakker, 6 juli 1949.

In het jaar Een duizend acht honderd negenennegentig, den *zesden*
dag der maand *Mei*, is voor ons *ambtenaar*
Th. van der Meulen Ambtenaar van den Burger-
lijken Stand der *Gemeente Norg*
Provincie Friesland, gecompareerd *in het openbaar* *Th. van der Meulen*
Lammert Aukes Bakker oud *ambtenaar*
jaar, *Mei* woende te *Norg*
Mei. Welke ons verklaarde dat op den *zesden*
dag van de maand *Mei* des *voorgaande*
ten *voorgaande* ure te *Norg* een kind van het
Voorgaande lijk geslacht is geboren uit *Th. van der Meulen*
Trijntje Pieters Bies, *Landbouw*,
van de *meeste* te *Norg* de *Mei*.

*Trijntje Bakker-Bies en haar dochter
woonden in een veenkeet in het 9de
blok ten westen van de Siepeldijk*

bij hun vertrek hadden meegekregen.

Op het 'verhuisbiljet' stond bij 'Trientjen Pieters Bakker-Bies' de geboortedatum 6 december 1799 in plaats van 14 oktober 1808. Als geboortedatum van Aaltje Lammerts Bakker stond 2 juni 1850 in plaats van 6 juli 1849 vermeld. In hoeverre beide vrouwen konden lezen is voor mij ook nog een vraag. Als zij onderwijs hebben gehad, zal dat zeer beperkt zijn geweest.

In Nieuw-Amsterdam woonden moeder en dochter op het adres GB56 in een veenkeet op het hoogveen ten westen van de Siepeldijk in het Barger-Erfscheidenveen. Later woonden zij op het adres D255.

Honderd jaar

Begin 1902 verscheen in het *Nieuwsblad van het Noorden* een kort bericht over een '104-jarig vrouwtje te N.-Amsterdam', die onder zeer behoeftige omstandigheden in het Barger-Erfscheidenveen zou leven. De redactie van deze krant gaf hun correspondent in Nieuw-Amsterdam, 'J. Brink' opdracht om een 'onderzoek in te stellen'. De redactie kon zich niet voorstellen dat 'een hoogbejaarde vrouw gedwongen zou zijn in dergelijke treurige omgeving haar laatste levensjaren te slijten', maar het verhaal bleek waar te zijn. Brink schreef dat de oude vrouw met haar 53-jarige ongehuwde dochter in een oude keet op het hoogveen, 'westwaarts aan de Siepeldijk' woonde. De zeer bouwvallige hut was vrijwel geheel van aardzoden en bolsterturf opgetrokken en aan één zijde ingezakt. Het dak bestond uit een dunne laag half vergaan stroo. De weinige meubelen getuigden van grote armoede. De beide vrouwen hadden een geit, die dagelijks 1/2 liter melk gaf, waarvan de helft werd verkocht om hiervoor een paar eieren voor de moeder te kunnen kopen.

Turf moesten de beide vrouwen kopen. In 1901 had Aaltje Bakker aan een veenbaas gevraagd om het afval, de brokjes die op het veld bleven liggen, te mogen verzamelen. Zij kreeg hiervoor geen toestemming. Een andere veenbaas had medelijden

met de beide vrouwen en gaf Aaltje toestemming om turfafval te zoeken, maar in het voorjaar van 1902 lag er geen afval meer op het veld en moesten de beide vrouwen alsnog turf kopen.

Toen correspondent Brink begin maart 1902 in de veenkeet kwam, lag de oude vrouw 'te bed'. Zij richtte zich op en Brink hoorde dat haar naam Trientjen Pieters Bies was en dat zij op 6 december 1797 in Haulerwijk was geboren. Zij was dus in haar 105ste jaar. Ook vertelde zij dat haar man Lambert Aukes Bakker heette en dat hij ongeveer 27 jaar geleden, in 1875, was overleden. Van haar zeven kinderen waren er twee overleden. Haar jongste kind, Aaltje, deelde met haar moeder lief en leed. Hetgeen zij over haar kinderen zei was juist,

Een plaggenhut bij Nieuw-Amsterdam

Het leggen van turf en om te drogen was vrouwenwerk (Uit: Hoek, Sietse van der, Tweelingdorp aan de Vaart, Nieuw-Amsterdam 1985, blz. 38).

maar met het sterfjaar van haar man zat zij er een paar jaar naast. Hij overleed niet in 1879, maar in 1875.

Hiervoor schreef ik al dat de geboortedatum van Trijntjen Bakker-Bies op de ansichtkaart, 6 december 1797, niet juist was. Dat 6 december als 'geboortedag' werd genoemd, komt voort uit het feit dat deze dag in de burgerlijke standen van Norg en Emmen als haar 'verjaringsdag' waren vermeld. Als geboortjaar van haar stond in de boeken van genoemde gemeenten '1799' vermeld. Waarom dit jaar op de kaart met twee jaar is vervroegd, laat zich slechts raden. Wilde de uitgever van de kaart haar wat ouder maken om er zeker van te zijn dat zij de oudste vrouw van Nederland was, hetgeen publicitair ook rond 1900 aantrekkelijk was.

Trijntjen Bakker-Bies zal zich in 1902 nauwelijks bekommerd hebben om haar geboortedatum. Zo wist zij in 1830 haar geboortjaar al niet, toen zij er een jaar naast zat. Ook haar geboorte- en doopdatum waren haar niet bekend.

Enige symboliek schuilt wel in het feit dat zij voor de burgerlijke stand van Norg 6 december als haar geboortedatum liet vermelden, een dag na het feest van de goedheiligman, welk feest van 'geschenken' al voor 1900 in familiekring werd gevierd. Voor de beide vrouwen was een 'groot geschenk' ook wenselijk.

De oude vrouw

De oude vrouw was volgens Brink 'in het bezit van al haar zintuigen' en had een onwrikbaar vertrouwen in God. Zo vertelde zij Brink 'niet tegen den dood op te zien, maar ze mocht er niet naar verlangen, dat was zonde'.

Tot haar 100ste levensjaar had zij van een klein meisje af altijd turf op legvelden gelegd om te drogen, maar nu kon ze dat niet meer.

Haar grootste wens was 'dat ze nog eens een andere, betere woning mocht bezitten'.

Ook financieel hadden de beide vrouwen het zeer moeilijk. Tot 1899 kregen zij f. 1,50 'onderstand' per week. Dit bedrag werd volgens Brink in 1900 tot f. 2,— verhoogd. Dit was in de ogen van Brink veel te weinig. Bovendien kon de dochter niets bijverdienen, omdat de moeder haar geen ogenblik kon missen.'

Inzameling

Brink was diep getroffen door de armoedige omstandigheden, waarin beide vrouwen leefden. Hij wilde deze beide vrouwen helpen en samen met de redactie van het *Nieuwsblad van het Noorden* wilde hij voor hen geld inzamelen. Brink: 'Mijn overtuiging is dat enige steun aan deze twee ongelukkige vrouwen zo gewenst is. Daarom doe ik een beroep op de liefdadigheid en vertrouw dat ze bij de lezers van dit blad niet tevergeefs zal aankloppen. Zou het oudje haar wensch, een betere woning, vervuld zien?'

De redactie steunde de oproep van de correspondent nog met de volgende woorden: 'Met aandrang steunen we het verzoek van onzen correspondent, in de hoop dat in het treurige bestaan van de hoogbejaarde vrouw nog eenmaal een lichtstraal doordringt en de ellende waarin zij verkeert eenigszins verzacht worde. Ons bureau stelt zich ook gaarne beschikbaar tot het in ontvangst nemen van giften, welke alle in onze kolommen verantwoord zullen worden. Hier vooral geldt het: wie snel geeft, geeft dubbel.'²

De giften

Twee dagen later werd er in het *Nieuwsblad van het Noorden* weer een bijdrage over 'Het 104-jarig vrouwtje te N.-Amsterdam' gepubliceerd met daarbij een verantwoording over de eerste ontvangsten van de inzamelingsactie.

In deze bijdrage werd het verhaal van 7 maart 1902 nog eens uitvoerig herhaald. In totaal werd een

bedrag van f. 64,10 verantwoord. Hierbij was een bijdrage van f. 25,00 van een ingezetene uit Steenwijk, 'die onbekend wenscht te blijven'. Hij verbond wel een voorwaarde aan zijn gift: 'de som zal niet ineens, doch bij gedeelten worden verstrekt, om daarvoor de allereerste levensbehoeften te kunnen koopen'. De giften kwamen uit verschillende noordelijke plaatsen, zoals Delfzijl, Eelde, Hoogkerk, Meppel, Steenwijk en Zuidhorn.³

Op 11 maart 1902 werden de giften van de laatste twee dagen verantwoord. Bij de redactie was in totaal een bedrag van f. 57,10 binnengekomen en bij correspondent Brink een bedrag van f. 10,75. In deze bijdrage werd nogmaals een beroep gedaan op de lezers van het *Nieuwsblad van het Noorden* om 'de arme weduwe' financieel te ondersteunen. In de krant werd ook geschreven dat Brink al druk bezig was een betere woning voor moeder en dochter te verkrijgen.⁴ Op 13 en 18 maart 1902 werden nogmaals giften verantwoord.⁵

Op 29 maart 1902 publiceerde het *Nieuwsblad van het Noorden* (NvhN) de totaalopbrengst aan giften. Op het kantoor in Groningen was in totaal een bedrag van f. 102,05 binnengekomen en correspondent Brink had in totaal f. 24,50 ontvangen, in totaal f. 126,55. Daarnaast was er de gift van f. 25,- van een anonieme schenker uit Steenwijk die bepaalde voorwaarden aan de besteding van het bedrag had gesteld.

Op het einde van de maand maart 1902 hadden moeder en dochter een 'nieuw woninkje betrokken', dat er volgens Brink 'heel aardig moet uitzien'. Trijntje Bakker-Bies noemde haar nieuwe woning in vergelijking met de oude keet 'een paleis'.⁶

In 1926 werd in Het Noorden in Woord en Beeld deze foto geplaatst met als bijschrift: 'In zijn soort een 'paleis' zou men wrang kunnen zeggen: een voorhuis met een schuurtje van plaggen als uitbouw. Doch de wind van de vlakke speelt er mee. Rechts een hoop turven van plaggen.' (Collectie Roelof Boelens)

De financiële verantwoording in het NvhN van 13 maart 1902.

Het 104-jarig vrouwtje te N.-Amsterdam.

in aansluiting op onze mededeeling van gisteren kunnen we heden met dankbaarheid melding maken van de volgende voor het 104-jarige vrouwtje te Nieuw-Amsterdam ingekomen giften: Van mej. M. J. f1; van de fam. B. te O. f2.50; van E. K. W. f3; van R. B. f1; van D. v. d. M. te Kollumerzwaag f2.50; van N. N. f0.50; van W. S. f1; van Jansje f0.25; van Calo f0.25; van Th. M. Br. f1; van H. D. f3; van G. H. te Kommerzyl f3.10; van N. N. te Paterswolde een postw. à f2.50, van B. f3. Totaal met de vorige opgaaf kwam bij ons in f81.70.

Voor meerdere giften houden wij ons bij voortdurend gaarne aanbevolen.

Overlijden

Op 16 mei 1902 overleed Trijntje Bakker-Bies. Vier dagen later, 20 mei 1902, werd zij om 12.00 uur 's middags naar haar laatste rustplaats gebracht. Familie en belangstellenden waren volgens Brink 'opgekomen om het oudje, vanuit haar nieuwe woning (waarvan zij zoo weinig heeft mogen genieten) naar den doodenakker te brengen'.

'In 't sterfhuis werd eerst gesproken door ds. Stegeman naar aanleiding van Johannes XIV vers 1 t/m 3, waarna evangelist Evert Padberg sprak naar aanleiding van Hebreëen IX vers 27 t/m 28. Na het dankgebed, uitgesproken door ds. Stegeman begaf de stoet zich naar het kerkhof.⁷

Trijntje Bakker-Bies was de laatste weken een bekende en gewaardeerde inwonster van Nieuw-Amsterdam geworden. Om deze reden werd haar lichaam niet overeenkomstig de traditie om 'minderbedeelden' op een boerenwagen naar hun laatste rustplaats te brengen, maar werd zij in een 'netten' lijkwagen naar de 'doodenakker' gebracht. Ook het paard was met een kleed omhangen. Om haar 'groeve' stonden velen. Evangelist Padberg voerde

De waarde van het geld rond 1900

In deze bijdrage worden verschillende geldbedragen genoemd. De vraag is nu: Wat zou de waarde van deze bedragen in 2018 zijn geweest?

Wat betreft financiële ondersteuning ontvingen moeder en dochter Bakker voor 1899 per week een bedrag van f. 1,50 en vanaf 1900 een bedrag van f. 2,— ter ondersteuning. Dat is per jaar respectievelijk f. 78,00 en f. 104,00. De inzamelingsactie van het *Nieuwsblad van het Noorden* bracht met f. 126,55 en een gift van f. 25,— (samen f. 151,55) meer op dan een jaar ondersteuning!

De koopkracht van de bedragen f. 78,00, f. 104,00 en f. 151,55 was in 2018 respectievelijk f. 2 359,24 (€ 1.070,58), f. 3 145,65 (€ 1 427,44) en f. 4 567,25 (€ 2 072,53) in het jaar 2018.⁷

Een tweede vraag die je bij dit soort gegevens moet stellen, is: Wat kon ik in 1900 voor deze bedragen kopen? Daarvoor is er naar voedselprijzen in 1900 gekeken: aardappelen, 1 kg: f. 0,01; brood, 1 witbrood: f. 0,05; eieren, 1 ei: f. 0,01; melk, 1 l: f. 0,03 en suiker, 1 kg: f. 0,16. Bij een vergelijking tussen wat we eten in 2020 en de consumptieprijzen van 1900 zouden moeder en dochter samen aan brood per jaar f. 14,20, aan aardappelen f. 0,52, aan suiker f. 3,52, aan melk f. 3,28 en aan eieren f. 2,00 per jaar kwijt zijn, dat is samen f. 23,52. Daarnaast hadden zij natuurlijk nog andere uitgaven, zoals huur, brandstof en wat gebruiksartikelen, maar dit soort bedragen geven wel aan dat moeder en dochter in 1900 in hun omstandigheden een paar jaar redelijk van de giften konden leven.⁸

Voor 1900 was de 'koopmaatschappij' op drie basisbehoeften gericht: kleding, voedsel en wonen. Consumeren bestond tot 1900 vooral uit het voorzien van de dagelijkse maaltijd, die een stuk minder gevarieerd was dan nu. Kleding moest minstens een half leven meegaan en werd van kind op kind doorgegeven. Pas in de twintigste eeuw ontstond de consumptiemaatschappij.

daar nogmaals het woord en schetste Trijntje Bakker-Bies als een vrouw bij wie het in het leven om trouw, eerlijkheid en oprechtheid ging.

Hoge leeftijd

Trijntje Bakker-Bies overleed op de leeftijd van 93 jaar. Drie van haar zeven kinderen, Grietje Lammerts Bakker, Pieter Lammerts Bakker en Aaltje Lammerts Bakker werden respectievelijk 83, 89 en 88 jaar oud.

Hiervoor schreven we al dat haar zoon Auke Lammerts Bakker zich met zijn gezin in 1892 in Nieuw-Amsterdam had gevestigd. Zijn kinderen Lammert (1868-1931), Pieter (1870-1945), Trijntje Bakker (1872-1896), Albert (1875-1926; ongehuwd), Willem (1877-?), Vrouwkje Bakker (1881-1972), Hendrik Bakker (1884-1964), Pieter Pieters Bakker (1886-?), Grietje (1890-1890) en Aaltje (1892-1898) bleven in Zuidoost-Drenthe wonen. Veel van hun kinderen zullen ook werk en woonruimte in de gemeente Emmen hebben gevonden.

Van de hiervoor genoemde Vrouwkje Bakker is bekend dat zij ruim 90 jaar oud werd, bijna even oud als haar grootmoeder. Zij was met Andries Doek (1881-1970) gehuwd en woonde in Klazienaveen. Wie weet meer over de familie Bakker? Ook verhalen over Trijntjen Bakker-Bies en haar nazaten zijn bij de redactie (0591-633942) of de auteur

(06-50805953) welkom: p.a.naber@home.nl of gjd50@ziggo.nl.

U kunt bij hen ook een compleet genealogisch overzicht van de familie Bakker in een wordbestand opvragen.

Noten

- 1 De gegevens zijn ontleend aan: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Levensverwachting>; <https://www.scientias.nl/kijkje-glazen-bol-levensverwachting/> en <https://www.eoswetenschap.eu/gezondheid/onze-genen-zeggen-weinig-over-hoe-oud-we-worden>.
- 2 *Nieuwsblad van het Noorden* (NvhN), 07-03-1902.
- 3 *Ibidem*, 09-03-1902.
- 4 *Ibidem*.
- 5 *Ibidem*, 13-03-1902 en 18-03-1902.
- 6 *Ibidem*, 09-03-1902.
- 7 Predikant Jan Derk Stegeman (* Avereest, 26-07-1875). Hij deed op 03-09-1899 zijn intrede in de Zinderkerk van Nieuw-Amsterdam. Hij vertrok op 20-04-1913 naar Aalten, waar hij tot zijn emeritaat predikant bleef. Evangelist Evert Padberg (1854-1918) was van ca. 1891 tot 1912 werkzaam in Nieuw-Amsterdam; daarna een jaar in Emmer-Compascuum. In 1913 vertrok hij naar de gemeente Zwolle.
- 7 <http://www.iisg.nl/hpw/calculate2-nl.php>.
- 8 Wegens ruimtegebrek is de verantwoording van deze opsomming en berekeningen opvraagbaar bij de redactie: p.a.naber@home.nl of bij de auteur: gjd50@ziggo.nl.

100 Jaar geleden

Berichten uit de *Emmer Courant* van het tweede kwartaal van 1920.

2 april 1920

EMMEN. Het bestuur der Emmer burgerwacht heeft zich in verbinding gesteld met het Staatsboschbeheer ter bekoming van vergunning tot aanleg van een schietbaan op zijne gronden. De bedoeling is de baan ten noorden van den Molenkamp nabij het sportterrein aan te leggen. Er is uitzicht dat de vergunning weldra zal worden verleend. De bedoeling is dat de schietbaan voor de diverse burgerwachten in de gemeente beschikbaar wordt gesteld.

9 april 1920

EMMEN. Woensdagavond vergaderde in 't hotel J. Grimme de regelingscommissie voor het vermoedelijk in juni te houden festival. Door 13 korpsen zal er aan het feest worden deelgenomen, zoodat ongeveer 300 muzikanten aanwezig zullen zijn. Voor terrein is één van de Willingskampen besproken, welke zich zoo uitnemend voor dit doel leenen. Dezer dagen zullen met den burgemeester uitvoerige besprekingen worden gehouden. Gezien de grootsche voorbereidingen belooft het feest schitterend te worden. Als nu het weer maar meewerkt!

EMMEN. Een alleen is zo verdrietig. Dat heeft bij oud en jong in Emmen bekend naaistertje, in den wandel 'Klein Willempien' genaamd, ook gedacht. Gisteren donderdag is zij dan ook in de trouwkoets, pardon trouwauto gestapt en ze kan nu proberen of het met zijn tweeën beter gaat. Na afloop werd het paar gekiekt.

(Red. B.J. Mensingh heeft in zijn boek *Toen stilte nog te horen was* (Beilen, 1999) uitgebreid het levensverhaal van 'Klein Willempien', Willemtien Keen, beschreven).

17 april 1920

EMMEN. Onze plaats staat nog steeds in het teken van den vooruitgang en al houdt de moeilijke tijd welke wij beleven en inzonderheid het bouwen belemmert, veel tegen, stilstand is hier gelukkig niet. De krachtige gang naar vooruitgang, welke Emmen als hoofdplaats van de zoo sterk opbloeiende en tot ontwikkeling komende gemeente, als 't ware voortstuwt, verdrijft den ouden sleur en roept nieuwe, met den tijd medelevende zaken tevoorschijn. De heer J. Grimme, die reeds jaren het bekende hotel te Klazienaveen exploiteerde, heeft dit ook begrepen toen hij het vroegere café-restaurant 'Bellevue'

alhier aankocht. Hij heeft trots de hoge kosten het gebouw doen restaureeren en er een eerste klas inrichting van gemaakt, welke kan wedijveren met de beste op dit gebied. De zaak is thans veranderd in een hotel-café-restaurant. Het hotel is dezer dagen gereed gekomen en een kijkje, dat wij er namen liet ons terstond zien, dat er niets gelaten is om aan de eischen des tijds te voldoen. Een 15-tal ruime frissche logeerkamers, voorzien van electrisch licht, en electrische bellen, verdeeld over de eerste en tweede verdieping, kan men langs een gemakkelijke keurig afgewerkte trap bereiken. Van de kamers uit heeft men alle zonder uitzondering een zeer mooi uitzicht over bosch en heide of over ons schoon dorp. Badkamer, waterclosets, waschinrichting alle naar de eischen des tijds ingericht, completeeren de moderne inrichting. Verschillende

Het hotel-café-restaurant 'Bellevue' van J. Grimme werd in 1920 grondig verbouwd. Deze kaart is verzonden in 1924. (Collectie Piet Naber)

grootere en kleinere vertrekken bieden gelegenheid voor vergadering, sociëteit, enz., terwijl de tuin, welke keurig aangelegd wordt, dezen zomer een aangenaam zitje zal aanbieden. Wij wenschen den heer Grimme succes met zijn onderneming.

SCHOONEBEEK. Door het slopen van een zgn. boo is weer een der oudheden uit onze gemeente verdwenen. Een boo is nl. een antieke vee- of herdershut, waarvan er vroeger velen op het terrein, waar later Nieuw-Schoonebeek ontstond, werden gevonden. Thans wegens het inrichten eener boerderij door den landbouwer Elzing is het drietal booën, dat hier nog aanwezig was, met één verminderd, zoodat slechts die van Hekman en Wilms nog aanwezig zijn, terwijl er ook nog enkele in de naburige Ringer-Weusten (Graafschap Bentheim) worden gevonden.

1 mei 1920

EMMEN. De bezoekers van de voorjaarsmarkt, van ouds tevens steeds kermis, komen heden van een koude kermis thuis, omdat deze door de inwer-

De Elzing-boo, hier op een foto uit 1912. Gesloopt in 1920. (zie bericht van 17-4) (Collectie Archief Stichting 'de Spiker', Schoonebeek. Met dank)

king getreden gemeenteverordening op het marktwezen onmogelijk is gemaakt en gedoemd is te verdwijnen. Daar de verordening toch bepaalt, dat om 5 uur al het ten verkoop gebodene van het terrein moet zijn weggevoerd en om 4 uur tenten, kramen, enz. voor het publiek gesloten moeten zijn en om 5 uur van het terrein verwijderd, begrijpt men, dat geen spulbeaas zich er aan zal wagen zijn tenten voor enkele uren overdag te Emmen op te slaan, zoodat we hier heden het niet geziene schouwspel hebben, dat op de jaarmarkt geen enkele kermisvermakelijkheid op de bekende luidruchtige wijze de aandacht tot zich zoekt te trekken. Ondanks dat is het aantal bezoekers groot.

OULD-SCHOONEBEEK. Vanuit Utrecht is langs telegrafischen weg bevestigend bericht ontvangen, omtrent het daarheen, wegens vermoedelijke hondsdelheid, ter onderzoek opgezonden cadaver. Door de rijkspolitie en een eigenaar zijn daarop reeds vijf honden afgemaakt, die zeker of naar alle waarschijnlijkheid, met het door de gevreesde ziekte aangetaste beest in aanraking geweest waren.

5 mei 1920

EMMEN. De heer A. Roossien alhier opent in een nieuw, juist tegenover de Wilhelminalaan aan de Zandsteeg liggend perceel a.s. zaterdag 8 mei, het sigarenmagazijn "de Toekomst". De eigenaar stelt zich voor prima merken tegen concurrerende prijzen te voeren. In sigaretten vindt men hier een goede keus en liefhebbers van een lekkere pijp tabak kunnen hier tevens terecht.

EMMEN. De heer H. Boer, bierhandelaar en limonade-fabrikant Wilhelminalaan alhier, heeft terecht begrepen met zijn tijd te moeten meegaan en zich een vrachtauto aangeschaft, waarmede hij, zeer ten gerieve zijner klanten, zijn dranken dezen vlug en in heerlijk frisschen staat kan doen toekomen.

EMMEN. In een maandagavond gehouden huis-houdelijke vergadering van de coöp. verbruiks-vereeniging 'Steeds Voorwaarts' alhier werd het voorlopig bestuur gemachtigd tot aankoop van een perceel grond aan de Zandsteeg en om daarop tevens een bakkerij te bouwen.

EMMEN. Zondag maakte de Noord-Ned. Motorclub een toer vanuit Veendam als punt van samenkomst over Stadskanaal, Musselkanaal, Exloërmond, Exloo, Odoorn naar Emmen als einddoel, vanwaar werd teruggereden over Odoorn, Gieten, Rolde naar Assen, waar de club werd ontbonden. In het hotel Grimme werd gedineerd en aan de weltoebereide tafel, waaraan het gezelschap zich in opgewekte stemming verenigde, werd alle eer gedaan. Men was over de ontvangst uitmuntend tevreden en den heer Grimme werd daarvoor aan tafel dan ook hartelijk dank gezegd. Men denkt binnen enkele weken te Emmen terug te komen, om dan onder geleide van den heer De Jager, consul van de A.N.W.B., de Emmer Dennen en omgeving te komen bezichtigen. De tocht, waaraan ongeveer 80 personen deelnamen, werd in 30 auto's en motorfietsen ondernomen en bracht in het stille zondagmiddaguur in ons dorp heel wat levendigheid.

12 mei 1920

EMMEN. Vrijdagmiddag werd in het hotel Wielens alhier een vergadering gehouden van de voorlopig opgerichte tentoonstellings-vereeniging in den 5den kieskring van het gereorganiseerd Drentsch Landbouwnootschap. De vergadering werd geopend door de heer H. Dekker te Zwinderen, die als voorlopig voorzitter fungeerde. De vergadering was niet druk bezocht, in aanmerking genomen het feit dat, zooals de heer J. Berends Gzn. te Coevorden meedeelde, er zich in totaal 796 leden opgegeven hadden.

De voorlopige commissie brengt in bespreking of men er toe zal overgaan om 1 of 2 vereenigingen op te richten. Door enkele aanwezigen wordt de wenschelijkheid betoogd de vereeniging in tweeën te splitsen nl. in het zandgedeelte en het veengedeelte. Anderen, en wel de meerderheid, waren er voor om één vereeniging te houden om zodoende zoo sterk mogelijk te worden. Tenslotte werd besloten de vereeniging niet te splitsen. Lang en breed werd hierna gesproken over het al of niet doen rondgaan der tentoonstellingen in verschillende hoofdplaatsen. Ook hierbij liepen de meeningen uiteen. Men bracht naar voren dat wanneer de tentoonstelling elk jaar op een centraal punt gehouden werd, deze meer zal bloeien in de toekomst dan wanneer zij zou rondgaan. Hiertegenover werd

gezegd, dat men dan vele der leden weer zou verliezen omdat deze niet anders naar een tentoonstelling gaan, dan wanneer deze óf in hun woonplaats óf in de onmiddellijke nabijheid gehouden wordt. Bij stemming bleek echter, dat de meeste der aanwezigen er voor waren de tentoonstellingen telkenjare in een andere plaats te doen houden en werd aldus besloten.

De ontwerpstatuten werden artikelsgewijs voorgelezen en na hierin verschillende wijzigingen aangebracht te hebben, goedgekeurd. De naam der vereeniging zal zijn 'Zuidenveld'.

Tot bestuursleden werden gekozen J. Kuipers te

Odoorn, H. Warming te Sleen, J. Berends Gzn. te Coevorden, R. Lubbers te Zweeloo, H. Houwing te Westenesch, H. Beuker te Dalen en H. Dekker te Zwinderen, die de bestuursfuncties onderling zullen verdeelen.

De voorlopige commissie stelde voor om de contributie te bepalen op f 1,50. Uit de vergadering werd een voorstel gedaan om dit bedrag te brengen op f 1. Bij stemming werd uitgemaakt dat de contributie zal bedragen f 1. Hierna volgde een breedvoerige discussie over de vraag waar dit jaar de tentoonstelling zou worden gehouden. Algemeen was men van oordeel, dat, hoewel eerst nog naar voren was gebracht om de oude lijst te volgen, de eerste tentoonstelling in een plaats gehouden moest worden, waar men de meeste kans van welslagen heeft. Genoemd werden Emmen, Sleen en Coevorden. Een der aanwezigen stelde voor om Emmen aan te wijzen, welk voorstel in stemming werd gebracht en aangenomen. De volgende jaren zal zij naar volgorde worden gehouden in de plaatsen Oosterhesselen, Odoorn, Sleen, Dalen, Zweeloo en Coevorden.

Aan het bestuur werd overgelaten de voorbereidende maatregelen te nemen, waarna de vergadering door de heer Dekker werd gesloten.

EMMEN. Maandag zijn de nieuwe kantoren van den Rijksontvanger op het Allee aan den Stationsweg in gebruik genomen.

EMMEN. Naar in onze kerk wordt meedeeld, zullen kerkvoogden der Ned. Herv. Kerk alhier nogmaals pogen hier een organist, thans een onge-trouwd muzikleeraar te krijgen.

22 mei 1920

BARGER-OOSTERVELD. In den laatsten tijd trekken hier in groepjes van 3 - 5 jongens en meis-

Door middel van deze advertentie in de Emmer Courant van 9 juni 1920 konden de inwoners van Emmen en omliggende gemeenten het vastgestelde programma voor de eerste Zuidenveldtentoonstelling lezen, die plaats vond op 17 juni 1920 in Emmen.

PROGRAMMA

van de Festiviteiten, ter gelegenheid van
de Landbouwtentoonstelling te Emmen,
op Donderdag 17 Juni 1920

1. Optocht:

a. historische optocht;

b. bloemencorso,

waarvoor resp. f 75 en f 40 voor prijzen beschikbaar zijn gesteld.
Aanvang des voormiddags om 8.30 uur.

2. Muziekuitvoering op de Markt, voormiddags van 11 tot 12 uur.

3. Wielervedstrijd met hindernissen, voor jongens van 12 tot 16 jaar, om kunstvoorwerpen, tot een gezamenlijk bedrag van f 50, aanvangende des namiddags 1.30 uur.

4. Keuring van enkel ingespannen tuigpaarden. 1e prijs f 100 plus gouden medaille, 2e prijs f 75 plus verguld zilveren medaille, 3e prijs f 50 plus zilveren medaille. Troostprijs f 25. Aanvang des namiddags 3.30 uur.

5. Stoelendans voor meisjes boven de 16 jaar. Uitgelooft worden kunstvoorwerpen tot een totaal bedrag van f 50. Aanvang des namiddags 5 uur.

6. Prijsuitdeeling in 't Hotel POSTMA, des avonds om 8 uur.

7. Muziekuitvoering op de Markt, des avonds van 8.30 tot 10.30 uur.

8. Illuminatie.

9. Etalage-wedstrijd vanwege de Handelsvereeniging.

10. Groot vuurwerk, des avond om 11 uur.

Deelname is opengesteld:

Voor den historischen optocht bij de H.H. J. H. RAPPARD te Noord-Barge en J. KROPELDE te Emmen.

Voor het bloemencorso bij Mevrouw van HUET—DOORNBOSCH

Voor den wielervedstrijd bij den Heer J. VAN PEER.

Voor de keuring van tuigpaarden bij den Heer S. POSTMA tot en met 15 juni.

Voor den Stoelendans bij den Heer JAKOB I JAKOBS, tegenover het Postkantoor.

DE FEESTCOMMISSIE.

*Het nieuwe kantoor van de belasting-
dienst aan de Nassaulaan, gezien vanaf
de Boslaan. Zie bericht 12 mei 1920
(Collectie Roelof Boelens)*

jes van plm. 8 – 15 jaar langs de huizen. Ze geven voor uit Rheine (D.) te komen en thuis slecht en weinig eten te kunnen krijgen. Biedt men ze echter een boterham aan, dan verklaren ze liever centen te willen ontvangen. Precies zuiver schijnt de zaak niet.

EMMEN. Wel een der meest typisch drechtsche woningen hier ter plaatse wordt afgebroken, nl. die van de fam. Harms bij het hotel Van Dalen. Reeds lang bouwvallig heeft het jarenlang dienst gedaan als model voor schilders, terwijl het talloze malen werd gefotografeerd. Een poging in het werk gesteld om het meer dan 200-jarig gebouw aan te kopen en in te richten als museum van 'Oud

*De boerderij van Geert Harms, afgebroken
in 1920. Deze stond aan de Westerstraat.
Ongeveer op dezelfde plek is nu de Media
Markt. (Collectie Piet Naber)*

Emmen' mocht niet slagen. Zoo verdwijnt langzamerhand, stuk voor stuk, alles wat ons van vroeger tijden spreekt.

27 mei 1920

WEERDINGE. Door een ploeg arbeiders, verbonden aan een baggermachine van de verveners Evenhuis en Brongers, is op ongeveer 5 m. diepte het geraamte gevonden van een edelhert of een eland. Het is verwonderlijk gaaf en glad en nagenoeg onbeschadigd. Aan de kop, die de tanden nog in de bovenkaak draagt, zit hecht het prachtige, volwasen gewei. De zwaarste beenderen van het overige deel, samen een halve zak vol, zijn los aanwezig.

De heer Buiskool heeft het direct aangekocht voor zijn eigen museum. De toeloop van nieuwsgierigen was den gehelen dag groot.

2 juni 1920

WEERDINGE. Alweer een nieuwe vondst in het veen. Op ongeveer 6 m. diepte is thans gevonden een onderste helft van een nog zwaarder gewei dan het vorige, benevens een herteschedel met voorhoofdsbeen en een losse onderkaak met kiezen. 't Is aangekocht door den caféhouder Groothuis, waar het ter bezichtiging is gesteld. Op dezelfde plaats en diepte, trof men ook nog een urn, die vernield werd, en een dag later vond men daar weer een geheel ongeschonden hoorn met 8 takken.

NIEUW-AMSTERDAM. De stationschef Beintema, die woensdag naar Gorsel vertrekt, heeft een aardig aandenken aan de plaats mogen ontvangen. Zaterdagavond is hem door en namens ingezetenen een prachtig gouden horloge met ketting en een wandelstok aangeboden als erkentelijkheid voor 't geen hij voor de plaats en 't verkeer heeft gedaan. Vooral door zijn toedoen en zorg is de verwaarloosde ruimte bij het station veranderd in een aardig plantsoentje, dat op vreemdelingen stellig vanuit den trein een gunstigen indruk moet maken.

5 juni 1920

Gistermiddag hadden tal van belangstellenden zich naar het station begeven om de aankomst en ontlading van het circus Wilke te zien. Voor tal van nieuwsgierigen was het dan ook de moeite dubbel waard om naar het ongewone schouwspel te zien. Vooral het werk van den grooten olifant werd met bewondering gadeslagen. De zekerheid, kalmte en reusachtige kracht, waarmede de logge dikhuid de groote wagens van de spoorwagens trok, het vlugge ordelijke werken van het circus-personeel, men kon er haast niet genoeg van krijgen. Om ongeveer half vijf aangekomen stond enige uren later het geraamte van de reusachtige tent reeds op het terrein en hedenmorgen is alles reeds grootendeels

afgewerkt om hedenavond de eerste voorstelling te kunnen geven. Het circus heeft ruim 80 man personeel en een dertigtal paarden, waaronder eenige zeer kleine pony's. Ongetwijfeld zullen de eerstvolgende avonden tal van menschen naar onze plaats komen om een voorstelling bij te wonen.

12 juni 1920

NIEUW-DORDRECHT. Al gaat het langzaam, ons dorp gaat toch vooruit. Zoo zijn we nu een herstelplaats voor rijwielen en motoren rijk geworden door de vestiging van de heer R. Masselink alhier, die aan zijn smederij een dergelijke inrichting heeft verbonden.

16 juni 1920

BARGER-COMPASCUUM. In de venen heeft weer een afschuwelijke misdaad plaats gehad. Zondagavond zat een aantal personen, waaronder de 30-j. Albert Emming, zoon van de wed. Chr. Moes, te Barger-Compascuum in een der stille kroegen aldaar, waar men onenigheid kreeg. Twee hunner, de 25-j. Albert R. en de 16-j. Dirk M. gingen vandaar naar een andere gelegenheid, waar onder een hartig glaasje het plan werd ontworpen wraak op E. te nemen. Men werd in dezen geïnstrueerd, en geholpen door de 27-j. Joh. R., bijgenaamd "de duivel van het Compas", broer van Albert R., die met Dirk M., met een klompenboor en een schop gewapend, E. en anderen opwachttten en aanvielen. Bij de algemeene vechtpartij is E. zoo geslagen, dat hij waarschijnlijk terstond is overleden. Men vond na lang zoeken den volgenden dag zijn lijk in het kanaal drijvende. Het vermoeden ligt voor de hand dat de bedrivers van de doodslag hun slachtoffer na de mishandeling in het kanaal hebben gegooid. De sectie op het lijk moet nog uitmaken of E. nog leefde of al gestorven was, toen hij te water is geworpen. De justitie te Assen heeft ter plaatse een onderzoek ingesteld. De verdachte R. en M. zijn gevat en naar Assen overgebracht. Zowel de verslagene als de vermoedelijke daders staan ongunstig bekend.

Ach, dat hoor je nog wel eens

'Ach dat hoor je nog wel eens' waren de woorden die de in 1932 geboren Janny Moorlag tijdens de oorlogsjaren vaak hoorde als ze vragen stelde aan haar moeder over al die mensen die weer meeaten of als ze zag dat haar bed was beslapen als ze terugkwam na een paar nachten plotseling 'verplicht logeren' bij familie.

Buitengesloten voelde ze zich tijdens de oorlogsjaren. Zelf noemde ze dat in 2019: "Ik was te klein voor het tafellaken te groot voor het servet. Ik zag veel, maar mocht het niet weten ..."

De nog bestaande fraaie boerderij aan kanaal A met huisnummer 66 werd in 1931 gebouwd door de toen 31-jarige Hendrik Einje Moorlag en zijn vrouw Lucy. Het 'aan snee brengen' van het veengebied tussen het Scholtenskanaal en Emmerschans was op dat moment in volle gang en langs Kanaal A werd het afgegraven veengebied bewerkt tot landbouwgrond.

Het gezin Moorlag had het goed en behoorde eind jaren '30 tot de 'gezeten' boeren van Emmer-Erfscheidenveen. De familie bezocht de Gereformeerde Kerk en er zijn nog enkele aantekeningen

Hendrik Einje Moorlag (2e Exloërmond, 26-09-1899 - † 10-10-1955) trouwde in 1924 met Luchiena Alberdina (Lucy) Wolters (* 20-08-1900 - † 28-05-1988). De eerste zes jaar van hun huwelijk woonden ze op een huurboerderij in Valthermond, waar in 1926 hun zoon Douwe werd geboren. Na onenigheid met de eigenaar van het land en de boerderij besloot het paar een eigen boerderij te bouwen in Emmer-Erfscheidenveen. Een jaar later, in 1932, werd hun dochter Jantje (Janny) geboren en in 1939 hun zoon Ally.*

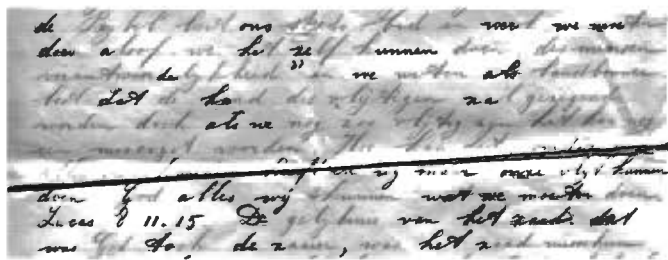
*De in 1931
gebouwde
boerderij
van de
familie
Moorlag,
Kanaal A
ZZ 66 in
Emmer-
Erfschei-
denveen.
(collectie
Hoek-Beu-
geling)*

De kinderen Moorlag bezochten, evenals een aantal al dan niet tijdelijke jonge evacués van de familie Moorlag, allemaal de christelijke lagere school, die vrijwel aan de overkant van hun huis, aan de andere kant van het kanaal stond. De Christelijke School aan Kanaal A werd in 1914 gebouwd. Harm Aten was het eerste hoofd van deze school en bleef dat tot en met 1952. Bij het 50-jarig bestaan van de school in 1964 kreeg de school zijn naam. Sinds 1992 staat op dezelfde plek een nieuwe school met de naam Triangel. De foto is gemaakt in 1929 en werd geplaatst in Het Noorden in Woord en Beeld. (Collectie Sis Hoek-Beugeling)

Midden in de oorlogsjaren ontstond een conflict binnen de gereformeerde kerk. De inhoudelijke discussie ging onder andere over de waarde van de doop, maar vooral over wie de autoriteit binnen de kerkorganisatie had. Ds. L.J. Goris van de gereformeerde kerk in het dorp, die regelmatig bij Moorlag over de vloer kwam was een voorstander van de visie van ds. Schilder de zogenaamde 'vrijgemaakten'. Hendrik Moorlag kon wel met ds. Goris meegaan, maar moeder Lucy wilde hier niets van weten ... Daarbij "Hoe konden ze ... midden in een oorlog, was er al niet genoeg ellende?" Ze hield voet bij stuk en de Moorlags bleven 'synodaal'.

Gedeelte uit een tekst die Hendrik Moorlag schreef. Waarschijnlijk schreef Moorlag deze teksten ook om zijn gedachten op een rij te zetten met betrekking tot de dreigende scheuring binnen de gereformeerde kerkgemeenschap die al enkele jaren dreigde en uiteindelijk leidde tot de kerkscheuring in 1944. (Collectie Moorlag)

van Hendrik Moorlag bewaard gebleven, waarbij opvalt dat hij zijn leven als boer/bewerker van het land meenam in de interpretatie van Bijbelteksten.

Hendrik Moorlag zat als 'grote boer' in het bestuur van het Waterschap en had overal contacten. Moeder Lucy regelde de huishoudelijke zaken. Er waren knechten voor het werk op het land en een dienstmeisje voor het huishoudelijk werk. Een van de belangrijkste medewerkers was Jan Drenth. Jan kwam direct na de lagere school als arbeider in dienst bij de familie Moorlag. Hij bleef de familie trouw tot aan zijn pensioen op zijn 65ste. Vooral tijdens de oorlogsjaren was hij de steun en toeverlaat van Hendrik Moorlag. Jan wist precies wat er zich allemaal afspeelde, maar 'zweeg als het graf'. Janny Moorlag groeide op tussen twee broers, de een zeven jaar ouder, de ander zeven jaar jonger.

Afgezien van het grote leeftijdsverschil was ze anders dan de broers. Ze hield van lezen en toen ze wat ouder werd van gedichten. Het was een gezin waar vooral werd gewerkt, gepraat over alledaagse dingen en weinig ruimte was voor, zoals Janny het nu noemt, 'knuffelen'.

De oorlogsjaren

Het leven leek goed tot de 10de mei 1940. Janny: "10 Mei 1940 staat in mijn geheugen gegrift. M'n vader kwam me vroeg roepen. Dat gebeurde anders nooit. "Pak je kleren en ga meteen mee naar beneden, het is oorlog." Op de trap heb ik me al half aangekleed. We gingen met het hele gezin in een droge sloot zitten achter de boerderij. Daar stonden hoge bomen. Vanuit de lucht was je daar niet te zien. Het was een prachtige voorjaarsochtend, maar in de verte hoorde je dat er bruggen

werden opgeblazen. Ook was er het fluiten van kogels. Een paar gingen door het dak van de schuur."

Hoewel Janny het zich niet goed meer kan herinneren zal het leven de eerste maanden na de bezetting nog niet erg zijn veranderd. In 2019 keek ze terug op de oorlogsjaren in de grote, toch wat afgelegen boerderij aan de 'stille kant' van het kilometers lange kanaal.

"Als je nu de televisiebeelden ziet van de oorlogsjaren is het een aaneenschakeling van ellende. De camera's worden duidelijk op de meest extreme feiten gericht. Als kind heb ik het anders ervaren. Hoewel bommen en honger onze deur voorbij gingen, vond ik het feit dat je niet gewoon kon zeggen wat je dacht, heel bedreigend. Mijn herinnering aan de oorlogsjaren is als het verhaal van Noach. Onze boerderij was als een ark. Je deelde het huis met veel 'vreemdsoortige dieren, vaak met een eigen gebruiksaanwijzing."

Verberg de verdrevenen en vermeld de omzwervenden niet

Deze spreuk uit Jesaja 16:3b hing in de slaapkamer van de ouders Moorlag en in het gezin werd daar naar geleefd. Het was vooral Hendrik Moorlag die, gedreven door zijn geloof, zo veel mensen onderdak bood en verborg. Vaak ook bezocht hij familieleden van mensen die hij hielp om boodschappen over te brengen of allerlei zaken te regelen.

Janny in 2019:

'Tijdens het laatste oorlogsjaar gingen turftransporten naar Den Haag. Een Duitse Feldwebel ging mee voor bewaking. Onder de turf werden veel pakjes voedsel voor de hongerige Hagenaars meegegeven. Mensen met familie of vrienden daar kwamen dat bij ons brengen. Mijn ouders deden er ook een pakket bij voor de rijke eigenaar van de boerderij die mijn ouders in Valthermond hadden gepacht. Na de oorlog kwam deze heer in een Hispano Suiza met chauffeur voorrijden. De auto kon de draai voor de brug niet maken. Ik hoor mijn broer Douwe nog verzuchten: "Een 12-cylinderauto." Ik was meer onder de indruk van de chauffeur met houtje-touwtjejas, een Montycoat. Meneer kwam persoonlijk bedanken voor het pakket. Hij zei tegen m'n vader: "We zijn met ruzie uit elkaar gegaan, maar jij bent de enige die aan me gedacht heeft, toen ik ook niets te eten had."

*Persoonbewijs van Hendrik Einje Moorlag
(Collectie Moorlag)*

Op enig moment moet Hendrik Moorlag zich hebben aangesloten bij de verzetsgroep district Meppel.² Dat betekende dat hij niet alleen hielp bij de verspreiding van verzetslectuur en gestolen bonkaarten, maar ook zijn boerderij openstelde voor onderduikers.³

In de schuur werd voor onderduikers 'het hol' ingericht, verborgen in de opgestapelde stroballen. Een hol met verlichting, waar overdag de onderduikers die niet naar buiten konden moesten verblijven. Een goed verborgen hol dat ook tijdens de vier invallen van de Duitsers en de landwachters niet werd ontdekt. Vele onderduikers en evacués vonden een gastvrij onthaal bij de Moorlags.

Er waren dagen dat moeder Moorlag voor twintig mensen kookte. Dankzij de grote groentetuin was er altijd voldoende voedsel voor het gezin, de 'logees', maar ook nog om naar het westen te transporteren. Af en toe werd een koe geslacht, die officieel werd opgegeven als zijnde 'gestolen'. Moeder Moorlag wist niet alles ... *'als ik ergens naar vroeg zei hij alleen: als ze je meenemen, kun je ze niet veel wijzer maken.'*⁴

Soms liepen de spanningen tussen de echtlieden hoog op. Maar vanuit de overtuiging dat geholpen moest worden gingen ze door met het helpen van onderduikers en ondersteunen van mensen die het moeilijk hadden.

Een ark van Noach

Hoeveel en vanaf wanneer *'vreemdsoortige dieren met een eigen gebruiksaanwijzing'* in de boerderij en bijgebouwen tijdens de oorlogsjaren verbleven weet Janny niet: *"Misschien wel meer dan 100."* Mensen kwamen en gingen, bleven soms lange tijd, gewoon als lid van het gezin, of verstopt in stobalen in de schuur. Velen kwamen min of meer anoniem. Soms is er een klein verhaal, zoals van een ondergedoken bokser uit Rotterdam, die uit Duitsland was gevlucht. Hij was verborgen in een hooibult en verbrandde zijn arm toen die bult in brand vloog. Dokter Wouters, de plaatselijke huisarts, zal ongetwijfeld, zoals altijd als het nodig was, hulp hebben verleend. Wouters kwam zelfs als een onderduiker hoestte, want dat kon je niet hebben als je niet gehoord mocht worden.⁵

Jaap Merkens en Kees Dun (Albert)

Zo was er Jaap (Jacobus W.) Merkens, die in juli 1942 als student aan de 'veeartsenijschool' in Utrecht op verzoek van wethouder Roelof Zeegring Hadders als volontair op de boerderij kwam werken. Op die manier ontkwam hij aan tewerkstelling in Duitsland. Jaap maakte deel uit van het gezin Moorlag (zie foto op blz. 23) en trouwde in februari 1944 met hun dienstmeisje Dien (Dientje) Siebring.⁶

Kees Dun, die als arbeider onder de schuilnaam Albert op het land meewerkte, was een onderduiker. Dat wist Janny ook al tijdens de oorlogsjaren, omdat hij een zoon van een nicht van Hendrik Moorlag was. Hij was ongeveer een jaar bij de

familie en werkte mee op het land als het veilig was. Hij was altijd bereid klusjes te doen; het was een opgewekte man. Janny vertelde in 2019 dat Kees/Albert geen problemen gaf, maar ze hielp oplossen. Kees/Albert ontsnapte aan ontdekking door een landwachter die 'langs kwam', dankzij opa Wolters. Opa logeerde enkele dagen bij zijn dochter Lucy en waarschuwde Kees/Albert, die op het moment dat de landwachter langskwam op de WC zat in het schuurtje. De jonge man verdween zo snel als hij kon het land op.

Kees J

Moorlag ontving van ene Kees J. een brief gedateerd 6 februari 1944. Kees J. schrijft dat hij een half jaar ervoor op bezoek bij Moorlag is geweest. Hij vraagt of Jaap en Dientje zijn getrouwd; hij (Kees) had dat nooit gedacht. Hij wil niet trouwen, zolang *'het aardappelrooien'* nog niet klaar is. Kees schrijft dat hij ziek is geweest en nu weer mag werken. Hij werkt nu bij de *'Wehrmacht in Nederland'*. Moorlag zou van plan zijn Kees J. zijn oudoom te bezoeken. Kees geeft zijn adres: Schoolweg 25, maar vermeldt geen plaatsnaam. Kees wil graag weten wanneer Moorlag oudoom bezoekt, want dan komt hij ook langs ... Een wat cryptische brief, waar waarschijnlijk meer uit valt te lezen dan je zo ziet. Wie is de oudoom van Kees J. ... *Aardappelrooien? Wehrmacht in Nederland?*

Janny wist in 2019 dat Kees J. zijn eigen naam Jan Boldewijn was. Ook weet ze zich te herinneren 'dat zijn vader, omdat ze hem niet te pakken konden krijgen, is doodgeschoten'.

Janny: "We kregen steeds huiszoeking als een bepaalde boer bij ons was wezen koffiedrinken. Dat viel op en Kees wilde hem ook wel even 'omleggen'. M'n ouders hebben hem daarvan weerhouden. Dat hij wilde trouwen *'nadat de aardappels gerooid zijn'*, betekende *'na de bevrijding'*."

Kees J (Jonkers) was de schuilnaam van Jan Boldewijn.⁷ Hij werd in 1920 geboren en maakte deel uit van de Verzetsgroep Meppel. Hij had diverse persoonsbewijzen met verschillende namen en foto's, zelfs die van een vrouw, waarmee hij zich kon legitimeren als hij onderweg was. Hij was onder andere in juni 1943 betrokken bij een overval op het gemeentehuis in Stadskanaal. Hij slaagde er in de oorlog te overleven en was tot eind jaren '70 bij de politie in Putten werkzaam.

Suze Silberberg

Omstreeks eind december 43/begin januari 44 'lo-geerde' Suze Silberberg (* 23-11-1921), de dochter van de in Dalen woonachtige joodse huisschilder Hartog Silberberg en Johanna ten Brink, een korte periode bij de familie Moorlag. Daarvoor zat ze ongeveer een jaar ondergedoken in een klein zolderkamertje bij de familie Dorsman aan de Parallelweg in Emmen.⁸

In een brief, gedateerd 31 januari 1944, van Suze aan de familie Moorlag reageert Suze op een in een brief van Moorlag gestelde vraag of ze een week wil komen naaien. Ze schrijft dat ze een paar dagen 'op Dord' is geweest, maar daar wegens bijzondere omstandigheden niet kan blijven en nu nogal een eind uit de buurt is. Ze wil graag een week komen, want 'ze blijft hier' toch niet.

Verder schrijft ze dat ze vaak denkt aan de gezellige dagen bij de familie, vraagt hoe het staat 'met de toestand van Jaap en Dien ... zijn ze al getrouwd?' Dat er tijdens het verblijf bij de Moorlags streken werden uitgehaald is te lezen in de laatste alinea van haar brief: 'Hebben Douwe en Albert ook een kapot achterwerk gehad, toen ze 's avonds in bed stapten, jongens wat heb ik jullie lekker te pakken gehad hè, spaar maar vast dooie muizen op, dan kun je die in bed stoppen als ik kom ...'

De brief eindigt met: 'Hartelijke groeten aan allen. Vooral Lammy⁹ van mij een stevige poot en dito zoen ... van Suze.'

Aan te nemen is dat deze week 'komen naaien' de afspraak, of uitnodiging was voor het verblijf van Suze bij de familie Moorlag, dat ongeveer een jaar duurde. Huub Minderhoud schrijft in zijn artikel van 2015 dat Suze na het jaar opgesloten geweest te zijn in Emmen, meer vrijheid had op de boerderij. 'Ze moet wel binnen blijven, maar als ze 's mor-

Suze
Silberberg

Suze Silberberg ging na haar verblijf bij Moorlag voor korte tijd naar slager Bleide in Nieuw Dordrecht (waar waarschijnlijk nog een paar joodse meisjes waren ondergedoken). Daarna kwam ze terecht in het gastvrije gezin van de familie Meesters in Klazienaveen. Daar maakte ze kennis met het christendom en zoon Jan, waarmee ze in 1948 trouwde. Na een veelbewogen actief leven stierf ze in 2015.

gens vroeg opstaat mag ze buiten even helpen op het land.'

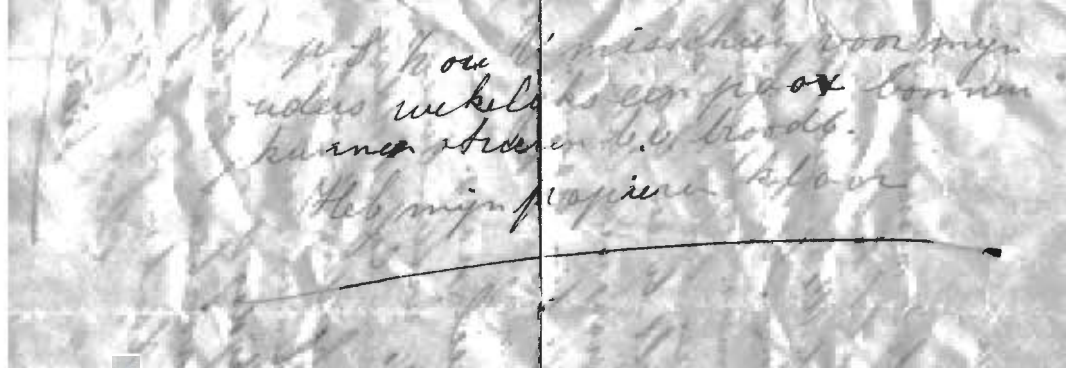
Suze Silberberg schreef op 9 oktober 1947 nog een brief aan de familie Moorlag. Ze werkte op dat moment in Overschie als hulp in de huishouding bij een predikant. Haar vriend Jan Meesters studeerde toen in Rotterdam en ze schrijft dat ze hem iedere zaterdag ziet. Ze eindigt de brief met: 'als altijd nog uw dankbare Suze'.

Liese

Bij de brieven die in de familie Moorlag bewaard zijn gebleven is een ongedateerde brief van ene Liese. Ze schrijft de 'Weled heer' dat hij waar-

Brief van
Suze aan
familie
Moorlag van
31-01-1944
(Collectie
Moorlag)

Dien, zijn ze al getrouwd? Ik ben een nieuwsgierige.
Hebben Douwe en Albert ook een kapot achterwerk
gehad. Toen ze 's avonds in bed stapten, jongens wat heb
ik jullie lekker te pakken gehad hè, spaar maar vast
dooie muizen op, dan kun je die in bed stoppen als
ik kom. De mensen is stap dan weg. Ik hoop graag
jullie te horen hoor, zodra ik dan kom.
Hartelijke groeten aan allen, vooral Lammy en van
mij een stevige poot en dito zoen
van Suze.

Onge-dateerde brief van Liese aan de familie Moorlag (Collectie Moorlag)

Wie deze Liese kan zijn?

Er van uitgaande dat in brieven 'versleutelde teksten' staan die voor de geadresseerde wel duidelijk zijn en met de 'kennis van nu', zou je met veel slagen om de arm kunnen zeggen dat het hier gaat om een dochter van de joodse familie Gudema uit Ter Apel. In De Opgejaagden⁹ wordt op blz. 137 beschreven hoe Mozes Gudema en zijn vrouw Dina de Levie die eind 1942/begin 1943 in Ter Apel woonden, door mensen die bij het onderduikershol in Valthe waren betrokken, achter op de fiets naar het Valtherbos werden gebracht. Langs het Scholtenskanaal kreeg een van de fietsen een lekke band. "Aan de ter plaatse wonende boer Hendrik Einje Moorlag werd gevraagd zijn fiets ter beschikking te stellen. Hij bleek hiertoe bereid zonder nadere vragen en zonder dat hij de gestrande mensen kende."

Janny Moorlag schrijft op 29 maart 2019: over de familie Gudema: "Hij was veehandelaar, maar zonder handel had hij geen inkomen. M'n vader heeft hem financieel ondersteund. Na de oorlog hebben we van de familie Gudema veel erkentelijkheid ondervonden."

Moorlag zal misschien degene die aanklopte voor de fiets niet hebben gekend, maar de Gudema's kenden de familie Moorlag wel en wisten waar deze woonde.

schijnlijk wel al gemerkt zal hebben dat ze 'zijn verhuisd' en goed zijn overgekomen. 'Vader en moeder zijn goed op kamers.' Zij (Liese) vraagt om hulp bij het zoeken naar een betrekking als dienst-meisje, liefst bij een boer 'hier ergens in Holland'. Bericht kan gestuurd worden naar J. Verhoeven, Café Noordzee in Leiden. Ze sluit de brief af met: 'U weet zeker wel, ik ben een dochter van G. U was Vrijdag daar.'

Aan de achterkant van de brief, vraagt ze (geschreven met potlood) of 'U' misschien wekelijks voor haar ouders een paar bonnen kan opsturen, bijvoorbeeld voor brood. Ze sluit af met 'Heb mijn papieren klaar'.

Betsie

Op 23 oktober 1943 krijgt 'Geachte Mijnh Moorlag' een brief van Betsie. Ze 'schrijft alweer', maar dat kan niet anders, omdat ze per 1 november weer moet verhuizen. Ze is daar dan in het vervolg geen 'b' meer nodig, maar wel 'dat andere waar U laatst over schreef'. Ze vraagt of het ondanks de korte termijn mogelijk is haar daaraan te helpen. 'Dat andere' moet worden gestuurd naar B. Pol aan de Buijs Ballotstraat 23 en ze vraagt dan ook

haar meteen een berichtje te sturen dat het is gelukt. Dat briefje moet dan naar J.C. Heemskerk, Oudendijk B 182 in Woubrugge. Tevens vraagt ze of het ook mogelijk is dat Moorlag 'nog zo'n velletje' voor haar zuster heeft. Dat moet dan gestuurd worden naar een adres in Heeze.

De tweede brief van Betsie is gedateerd 3 december 1943. Er is tussen eind oktober en begin december nog contact geweest, want Betsie dankt hem voor de belangstelling voor haar vinger. Dat gaat goed, maar nu heeft ze een zwerende voet. Ze is 'voor een poosje in pension' en zal heel dankbaar zijn als Moorlag nog 'wat voor haar wil sturen'. Moorlag heeft haar kennelijk geschreven over 'Jan, die ook nogal met de financiën zit te tobben'. Dat is onder andere de reden dat ze graag wil dat Moorlag eens langs kan komen.

De derde en laatste brief is van 28 december 1943. 'Beste oom Hendrik' wordt hartelijk bedankt voor het cadeautje dat ze die dag heeft ontvangen en ze dankt hem voor 'Uw vele goede zorgen'. Alles is goed, maar ze maakt zich zorgen over 'Oom en Tante', omdat ze daar de laatste paar weken geen post van heeft gehad. Ze vraagt Moorlog direct te schrijven als er 'ooit iets bijzonders' zal zijn. Ze

Hetty Stern

Hetty, is de joodse Hetty Stern (Assen, 25-10-1923). Hetty is de oudste van de drie dochters van Aaron Stern en Frouwien Magnus. Stern had een goedlopende mode- en manufacturieren zaak in Assen. Janny's moeder kocht ook kleding bij Stern in Assen, zodat beide families elkaar kenden.¹⁰ In het boek 'Het mankeert ons aan een goed adres'¹¹ beschrijft de zoon van Jenny Stern (de jongere zus van Hetty) het leven van zijn grote familie tijdens de oorlogsjaren. Hij doet dit, aan de hand van een groot aantal bewaard gebleven brieven, die eigenlijk hadden moeten worden verscheurd.¹² Mede dankzij deze brieven kan Van der Oord een deel van het leven in de jaren 1942-1943 van zijn grootouders Aron en Frouwien Stern-Magnus, zijn moeder Jenny en de tantes Hetty en Leny reconstrueren. Van der Oord schrijft op blz. 136 over de periode tussen 25 oktober en 11 november 1942, toen Hetty's moeder en zusjes Jenny en Leny al in Westerbork waren en haar vader in het ziekenhuis in Assen lag, het volgende: 'Hetty Stern duikt in die periode onder. Vanuit Groningen gaat zij naar Emmer-Erfscheidenveen, een gehucht vlak bij Emmen. Daar wordt ze hulp in de huishouding bij de gereformeerde familie Moorlag. Via het verzet heeft Hetty valse papieren gekregen. Ze gaat voortaan door het leven als Wilhelmina (Willy) Hoek.'*

sluit af met 'vele hartelijke groeten van Uw nichtje Betsie'.

Janny Moorlag kent geen familielid met de naam Betsie, zodat onduidelijk is om wie het hier gaat.

Hetty

Hetty Stern schrijft uit Veendam op 26 oktober 1942 aan 'Beste vriend' dat ze graag zijn uitnodiging aanneemt om te komen logeren. Ze zal a.s. donderdag komen met de trein van 12.54 uur in Stadskanaal en dan per bus verder reizen. Voor het geval 'het je gewenst lijkt' haar een eind tegemoet te reizen beschrijft ze haar uiterlijk: donkergrijze mantel, een grote rode tas en een blauw handkoffertje. Mocht haar komst om welke reden dan ook niet doorgaan, dan vraagt ze om een telegram naar haar vader te sturen met de inhoud: 'Ben verhinderd'. In dat geval zal ze wachten tot nader bericht. Eind oktober 1942 kwam de joodse Hetty met een nieuw (vals) persoonsbewijs als Wilhelmina (Willy) Hoek, bij de familie Moorlag. Niet als joodse onderduikster, maar als hulp in de huishouding. Uit de brieven, die vader Aron Stern vanaf juli 1942 vanaf zijn ziekenhuisbed in Assen schreef blijkt zijn enorme zorg voor zijn gezins- en familieleden. Daar waar kon hielp hij financieel en probeerde aan alle wensen en vragen naar goederen te voldoen. Het duurde lang, zeker bij Hetty/Willy die dankzij het onderduikadres bij de familie Moorlag nooit het leven in kamp Westerbork hoefde meemaken, voordat bij de beide oudste dochters de ernst van de situatie doordrong. Uit de brieven blijkt

Hetty Stern (Uit: Oord, 'Het mankeert, blz. 148)

Het vervalste persoonsbewijs van Hetty Stern, waar ze Wilhelmina Hoek wordt. (Uit Oord, 'Het mankeert, blz 136)

Op 18 december 1943 schreef Hetty/Willy in het poëziealbum van Janny Moorlag. (Collectie Moorlag / Foto Sis Hoek-Beugeling)

Brieven

De brieven die staan afgedrukt in het boek 'Het mankeert ons aan een goed adres' van Niek van der Oord geven een indringend beeld van onder andere hetgeen de ouders Stern met betrekking tot de zorg om hun beide jong volwassen dochters, het nakomertje Leny en hun eigen gezondheid, hebben moeten doorstaan.

In maart 1942 moest Aron Stern zijn winkel en woonhuis over dragen aan een 'Verwalter'. Moeder Frouwien en het kleine zusje werden ondergebracht bij de familie Samson in Assen. Hij was 'in gemeentelijke dienst' huisarts in Emmer-Erfscheidenveen geweest. Na het ontslag van alle joodse ambtenaren in overheidsdienst verhuisde het gezin Samson eind 1940 naar Assen. De beide oudste dochters uit het gezin Stern werden bij bevriende joodse families ondergebracht. Omstreeks augustus 1942 werd Hetty bij de familie Cohen aan de Kapteynlaan in Groningen ondergebracht, waar ze als hulp in de huishouding werkte. Zus Jenny werd ondergebracht bij een familie in Breda.

De briefwisseling in het boek eindigt met de laatste brief van vader Aaron aan zijn dochter Hetty geschreven op 12 april 1943. Aaron lag toen nog in het ziekenhuis in Assen, waar hij al vanaf juli 1942 verbleef. Op 20 april 1943 vertrokken Aaron, zijn vrouw Frouwien en hun nog geen achtjarig dochtertje Leny met de trein uit Westerbork naar Sobibor. Aaron overleed waarschijnlijk tijdens de treinreis, zijn vrouw en jongste dochter werden doorgestuurd naar de gaskamer.

Dochter Jenny, die al maanden eerder in Westerbork was aangekomen, hoefde niet mee, omdat ze werkte op de boerderij Schattenberg die onderdeel van het kamp uitmaakte. Daarbij had vader Aaron geregeld dat ze, geholpen door de ondergrondse, zou kunnen vluchten en onderduiken. Op 2 september 1943 ontsnapte ze uit kamp Westerbork en overleefde de oorlog.

ook dat Hendrik Moorlag Aaron Stern een aantal keren in het ziekenhuis in Assen bezocht tijdens de 'onderduikperiode' van zijn dochter Hetty/Willy. Vader Aron laat in zijn brieven naar haar duidelijk blijken dat ze de familie Moorlag dankbaar moet zijn voor het geboden onderdak en dat ze goed haar best moet doen. Hoewel Hetty/Willy, getuige de 'familiefoto' gewoon deel uitmaakte van het gezin Moorlag, soms meeking naar de kerk of catechisatie, verliep het bijna een jaar durende verblijf bij de familie Moorlag niet geheel probleemloos. De jonge vrouw had een vervelend fysiek probleem,

dat niet bekend was toen ze kwam. Haar gedrag, dat soms leek op dat van een wat verwende puber, maar zeker ook veroorzaakt door angst en onzekerheid over haar familie na het transport naar Duitsland, maakte het de andere gezinsleden moeilijk om met haar om te gaan. Moeder Moorlag kon niet best met haar opschieten omdat ze stijfhoofdig was.¹³ Janny Moorlag en Hetty/Willy sliepen eerst samen in de kamer van Janny in het tweepersoonsbed dat er stond. Dat duurde niet lang. Janny verhuisde naar de divan op de overloop en Hetty/Willy kreeg de kamer van Janny. Janny Moorlag formu-

Familiefoto, onderste rij: Lucy Moorlag, Alty en Jantje (Janny) Moorlag, Hendrik Moorlag. Bovenste rij: Jaap Merkens (de volontair), Willy Hoek (Hetty Stern, als 'inwonende dienstmeisje') en Douwe Moorlag. De foto is waarschijnlijk in 1942 gemaakt, voor het huwelijk van Jaap Merkens en Dientje, het dienstmeisje van de familie Moorlag. (Collectie Moorlag)

leerde het in 2019 zo: "Het werd bijna een drama. Bed, bad en brood konden we haar wel bieden, maar geen psychiatrische hulp."

Door middel van contacten van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers (LO)¹⁴ werd in Ermelo een nieuw adres voor Hetty/Willy gevonden. Vandaaruit schreef ze tussen januari

Maar dan ontbreekt er nog wat, dat ben ik gewaar geworden. Toen ik de brieven doorlas, die van Jenny waren er ook niet bij. Nu moet U eerlijk zijn, heeft U ze verbrand? Waarom zei u me dat dan niet eerder? En zo niet, wilt u ze dan met de foto's retourneren. Heeft u van Jenny ook nog iets gehoord? Hopelijk wilt u me hier tenminste nog van op de hoogte houden.

Brief van Hetty/Willy aan de familie Moorlag van 11 januari 1944. Tekst: '... Maar dan ontbreekt er nog wat. Dat ben ik gewaar geworden. Toen ik de brieven doorlas, die van Jenny waren er ook niet bij. Nu moet U eerlijk zijn, heeft U ze verbrand? Waarom zei u me dat dan niet eerder? En zo niet, wilt u ze dan met de foto's retourneren. Heeft u van Jenny ook nog iets gehoord? Hopelijk wilt u me hier tenminste nog van op de hoogte houden.' (Collectie Moorlag)

en half mei 1944 nog drie brieven naar de familie Moorlag die bewaard zijn gebleven. In de brief van 11 januari 1944 schrijft ze dat ze van Janny Roffel (een vriendin uit Emmer-Erfscheidenveen) heeft gehoord dat in Emmer Erfscheidenveen ook bommen zijn gevallen. Ze wil graag weten waar die terecht zijn gekomen. Hetty/Willy schrijft dat het goed met haar gaat in Ermelo, ze heeft geen vrienden, maar in het huis zijn veel boeken. Verder blijkt uit de brieven dat zowel Jaap Merkens en Hendrik Moorlag haar in die periode hebben bezocht, onder andere met als doel haar gerust te stellen dat een aantal brieven waarvan ze veronderstelde dat Moorlag die verbrand had, er nog zijn.

Hetty Stern

Hetty Stern overleefde de oorlog bij de familie Van den Berg in Ermelo. Pas na de bevrijding hoorden de kinderen Van den Berg dat de Willy Hoek die zij kenden, eigenlijk Hetty Stern was. Hetty bleef ongetrouwd en verhuisde naar Amsterdam. Ze kon het leven niet aan en pleegde in 1970 zelfmoord. Haar zus Jenny verbleef na het vlucht uit Westerbork op diverse adressen en overleefde de oorlog.¹⁵

Gezin Boersma

De ouders van Eddy (Evert Jan) Boersma waren allebei geboren in de Provincie Groningen. Direct na hun huwelijk in 1933 woonden zij aan de Stationsstraat in Nieuw-Amsterdam waar Vader Fokke 'chef Tuinbouw' was. Eddy werd op 18 november 1934 in de gereformeerde kerk in Nieuw Amsterdam door Ds. Duursma gedoopt. Omdat in de tuinbouw geen droog brood te verdienen was, besloot Fokke te solliciteren naar een functie bij de Centrale Controle Dienst (CCD).¹⁷ Met standplaats Zweeloo werd hij belast met het maken van plannen voor voedseldistributie voor het geval er oorlog zou uitbreken. Fokke huurde de helft van een dubbele woning aan de Benneveldse weg. Direct na zijn mobilisatieperiode en capitulatie die hij met zijn gezin doorbracht in Zuidlaren, verhuisden ze naar Stadskanaal, wederom in dienst van de CCD. Veel leden van de gereformeerde gemeenschap konden zich vinden in de gedachten van dominee Frederik (Frits) Slomp (Alias Frits de Zwerver) die tegen de Nazi's waarschuwde en uiteindelijk de hulp aan onderduikers organiseerde. Fokke Boersma sloot zich aan bij het verzet. Zijn baan vormde een goede dekmantel. Hij en zijn vrouw stelden ook hun huis beschikbaar voor onderduikers, zowel voor korte als langere tijd. In september 1944 werd de situatie zo nijpend, dat Fokke - die al langere tijd werd gezocht door de Gestapo - nieuwe adressen zocht voor de onderduikers en zijn vrouw en drie kinderen onderbracht op de boerderij bij de familie Sikken in Aalden. Eind 1944 verordonneerde de bezetter dat persoonsbewijzen die voor een bepaalde datum waren afgegeven moesten worden vernieuwd. Reden voor moeder en kinderen Boersma om een nieuw onderduikadres met nieuwe (valse) persoonsbewijzen te gaan zoeken. Zij zouden de volgende maanden doorgaan als gevluchte NSB'ers uit het bevrijde deel van Nederland met de naam Vredevoogd. Na de bevrijding kon Fokke Boersma zijn draai niet meer vinden in Nederland. Het gezin emigreerde in 1947 naar Amerika, waar vader Fokke het boerenbedrijf uitoefende.¹⁸

Joods gezin

Groenhuis schrijft in zijn boek *Emmen in bezettingstijd*¹⁶ dat na het vertrek van Hetty/Willy de familie Moorlag onderdak bood aan een joods gezin bestaande uit zes personen. Janny herinnert zich hier niets van.

Beppie

Beppie verbleef tijdens het laatste oorlogsjaar bijna een jaar bij de familie Moorlag. Zij was een evacué uit Rotterdam en hoorde bij de vele kinderen die - vaak door bemiddeling van de kerken - werden ondergebracht in het noorden bij boeren. Janny Moorlag deelde met veel plezier haar kamer en bed met de drie jaar jongere Beppie. Toen Janny vele jaren na de oorlog Beppie nog eens weer ontmoette, wist ze niet wat ze tegen Beppie moest zeggen. Ze blokkeerde volkomen, het leek erop of ze letterlijk geen woord over de oorlogsperiode 'uit haar strot' kreeg.

Moeder en drie kinderen Boersma (onderduiknaam Vredevoogd)

In zijn boek *Courage Born of Faith* beschrijft de in 1934 in Nieuw-Amsterdam geboren Evert Jan (Ed)

Boersma in hoofdstuk 22, *'Our Second Escape'*, het verblijf van hem, zijn moeder en twee jongere zusjes bij de familie Moorlag. Moeder en kinderen verkregen hier onderdak vanaf begin januari 1945 tot en met de bevrijding in april 1945.

De toen tienjarige Ed beschrijft ruim 60 jaar later in zijn boek dat hij geen goede herinneringen heeft aan zijn verblijf in Emmer-Erfscheidenveen. Lucy en Hendrik Moorlag wisten wie zij echt waren, maar verder nam iedereen aan dat zij gevluchte NSB'ers waren. De kinderen die naar school gingen werden door zowel de onderwijzers als de kinderen op school dan ook behandeld als verraders en de 'The local office of the Gestapo' liet hen met rust. Vader Moorlag was streng voor de kinderen. Ed moest in de schuur helpen suikerbieten schoonmaken. Het zevenjarige zusje Jenny werd een keer zonder eten naar bed gestuurd, omdat ze onder het bidden haar ogen open had. Maar hoe dan ook, de Moorlags boden het gezin onderdak.

Gedeelten uit een brief van Janny Moorlag naar Ed Boersma

Janny Moorlag las in 2014 het boek van Ed Boersma en schreef hem in mei 2014 een brief. Daarin schrijft ze dat ze ongeveer tien jaar geleden Hennie van Engen, die destijds als dienstmeisje bij de Moorlags werkte, had opgezocht en haar had gevraagd hoe zij de oorlogsjaren bij de familie had ervaren: *'Ze (Hennie) vertelde dat ze aardappelen zat te schillen toen m'n vader aan m'n moeder vroeg of er misschien een vrouw met drie kinderen in ons gezin kon worden opgenomen. M'n moeder reageerde zeer terughoudend. Ze was moe van alle spanningen en zorgen van de oorlog.'* *'Ja maar Luus,'* zei m'n vader, *'Die mensen moeten geholpen worden en we weten geen andere plek.'* Toen werd er toegestemd.'

Janny schrijft verder: *'M'n vader haalde iedereen binnen en moeder moest maar zien dat ze het oploste. M'n vader kwam wel even thuis om het gezag te handhaven. Dat gebeurde ook met Jenny (Jane), omdat ze haar ogen open had onder het bidden. Wat denk je: zou hij zelf ook niet gekeken hebben?'* Hennie van Engen vertelde Janny ook nog over moeder Boersma/Vredevoogd: *'Die vrouw heeft*

echt alles gedaan om de verstandhouding goed te houden. Gelukkig konden we ook nog wel eens lachen. Een van jullie had overgegeven. Je moeder zou de po legen in de W.C. De elektriciteit was afgesloten en de W.C.-deur niet. Op het laatst zag ze in het donker iets wits en ze rook parfum. Een meneer uit Den Haag zat daar. Hij droeg een witte regenjas en gebruikte overvloedige geurtjes. Je moeder kwam stikkend van de lach in de keuken. Humor in donkerere dagen.'

Janny even verderop in deze brief: *'Je schrijft dat jullie een nieuwe achternaam kregen, Vredevoogd. Voor zover ik weet werd die naam geprikt in de telefoongids van Nijmegen. Die plaats was bevrijd, dus er was geen navraag meer mogelijk. Zodoende konden jullie legaal bij ons zijn en je kon naar school. Mijn vader is met veel lef naar het gemeentehuis in Emmen gegaan voor bonkaarten voor jullie. Dat het voor jullie niet leuk was om voor NSB-kinderen te worden aangezien is begrijpelijk. Die dekmantel gaf je wel de kans om naar school te gaan. Jullie hoefden je niet te verstoppen.'*

Opvang van vliegtuigbemanningen

Op 11 januari 1944 konden de tien bemanningsleden van een aangeschoten bommenwerper type B-17G voor het toestel bij Zweelo neerstortte het toestel per parachute verlaten.¹⁹ Zes van de bemanningsleden konden uit handen blijven van de Duitsers, dankzij het verzet in Zweeloo, met name vader en zoon Meijering en Egbertus van Spijker. Via Gees en dankzij de hulp van garagehouders in Emmer-Erfscheidenveen en Emmer-Compascuum die een auto regelden voor het vervoer kwam de bemanningsleden Norman Elkin, Harry Kratz,

Foto die vlak voor het vertrek van de vier Amerikaanse bemanningsleden met hun helpers werd gemaakt. Bovenste rij, vanaf links: A. van Spijker, Th. Rijkman²⁰ en Norman Elkin. Onderste rij, vanaf links: P. v.d. Hurk, Snyder, Mellen, H. Moorlag en Harry Kratz. (Collectie Moorlag)

Walter Snyder en Clyde Mellen aan bij de familie Moorlag. Zij werden vergezeld door Max en Toni, schuilnamen van de verzetsleden.

Moorlag schrijft in zijn brief aan Elkin van 9 december 1945 dat Max is doodgeslagen door de Duitsers en dat Meijering later ook met zijn zoon is opgepakt, maar op 11 december 1944 uit de gevangenis van Assen met 27 anderen zijn bevrijd.

Tijdens de elf dagen dat de bemanningsleden bij Moorlag zaten werden foto's van hen gemaakt voor nieuwe persoonsbewijzen. Janny schreef in 2019: *'... De mannen zaten de hele dag in 'het hol'.*

's Avonds als het personeel naar huis was mochten ze er uit. Dan ging mijn moeder aan het aardappelen schillen en groente klaarmaken zodat ze toch een warme maaltijd kregen. Een avond was ze moe om nog met alle voorbereidingen te beginnen. Ze bakte een grote stapel pannenkoeken. De heren waren verrukt. 'Flapperjacks, pancake!'

Een enkele avond kwam dominee Goris om Engels met hen te spreken en op het orgel te spelen. Janny weet nog dat de mannen dan onder andere *'My old Kentucky home'* zongen.

Toen de valse persoonsbewijzen klaar waren kon de groep Amerikanen vertrekken. Mannen van het verzet kwamen hen halen. Janny in 2019: *'Niet iedereen kende elkaar. De mannen die 'de piloten' kwamen halen hadden een doorgescheurd blanco papier bij zich. Mijn vader had de andere helft'.*

De mannen vertrokken met behulp van de ondergrondse via de Pyreneeën en Portugal weer naar Engeland. Alleen Mellen overleefde de tocht niet.

Hij werd in de Pyreneeën gevangen genomen door de Duitsers.²¹

Korte tijd nadat deze vier mannen waren vertrokken was er vier maal huiszoeking, omdat Moorlag onder zware verdenking stond. Er waren diezelfde tijd ook onderduikers, maar zelfs toen met dertien man de boerderij en schuren werd doorzocht, werd niemand gevonden.²²

Ongeveer een maand later vond een Engels bemanningslid van een neergestort vliegtuig, William Elsberry, een onderduikplek bij Moorlag. Op een klein briefje, dat kennelijk bij een foto hoort, is te lezen dat *'Sergeant Elsberry genie-schutter is geweest en zijn broer Arthur Elsberry jr diende bij het miners Korps in Engeland'.*²³

Direct na de oorlog probeerde Hendrik Moorlag uit te zoeken wat er van de hier boven genoemde bemanningsleden die hij onderdak verleende terecht was gekomen. Hij schreef brieven naar de hem bekende adressen en kreeg in een enkel geval antwoord. Er zijn enkele brieven van Elkin en Krantz bewaard gebleven. Tevens is er een lege enveloppe van Arthur D. Elsberry.

Uit de conceptbrief van Moorlag aan Elkin van 9 december 1945 blijkt dat Elkin Moorlag heeft gevraagd hem te zeggen wat hij nodig heeft. Hij wil dat graag opsturen naar Nederland. Moorlag vraagt in deze brief of Elkin spullen kan opsturen, tegen betaling, die in Holland schaars zijn: *'fietsbanden 28½, leren aktetas voor Jantje, spoortrein voor Alty, een portefeuille voor Douwe, voor zijn vrouw een paardeharen kamerveger, een ragbol en een*

boenders en een bamboezen (?) bezem'.

Elkin schrijft Moorlag dat hij een poging deed om uit Duitse gevangenschap te ontsnappen.

Moorlag schreef ook naar Harry Kraft, die hem op 17 december 1945 antwoordde. Kraft, die kennelijk het een en ander had meegemaakt, vraagt hem of hij de man van de boerderij is, waar ze elf dagen in de pakken stro verborgen hebben gezeten.

Een Franse commando

In januari 1944 vond de uit een Duits gevangenkamp ontsnapte Franse gevangene Jean Prina onderdak bij de Moorlagers. Janny in 2019: *'Wel wissel ik nog ieder jaar een kerstgroet met kinderen van een Fransman die bij de commandotroepen uit een Duitse gevangenis vlak aan de grens was gevlucht. Helaas werd hij op de terugreis naar Frankrijk opnieuw opgepakt. Hij is na de oorlog thuisgekomen. We hebben na de oorlog contact gezocht, maar kregen geen antwoord. Na zijn dood (in 2002) vonden zijn kinderen onze brief (hij had zelf een grote streep onder de oorlog gezet). De kinderen hebben toen contact gezocht via de VVV in Emmen. We hebben elkaar daarna ontmoet. Op een camping in Ter Apel hebben we een fijne middag gehad. Een neef, die leraar Frans was heeft toen getolkt.'*

De brief waaraan de kinderen refereren werd door Moorlag op 13 december 1954 naar Jean Prina geschreven. In de familie is echter nog een kopie van een brief van 27 december 1945 bewaard gebleven die Moorlag schreef aan Prina om te horen, hoe het met hem na zijn vertrek uit Nederland is vergaan. Waarschijnlijk om duidelijk te maken wie hem schrijft, schrijft Moorlag in deze brief dat hij Prina vond in het veen *'la tourbière'* achter de boerderij, dat ze samen naar de boerderij liepen en dat hij nieuwe kleren kreeg. In de kamer hebben ze daarna nog over de oorlog gepraat en de consequenties daarvan. De volgende dag is Prina door verzetslieden meegenomen en op de fiets en met de trein naar Bostel gebracht. Vandaar naar Valkenswaard en naar de *'Colonne Blanche'* in België. Voor zover nu na te gaan, schreef Prina pas in 1954 terug naar Moorlag, want in de brief die na Prina's overlijden werd gevonden schrijft Moorlag hoe blij, maar ook wel teleurgesteld, dat hij is nu (pas) hoort dat Prina nog leeft.

Hendrik Moorlag overleed in 1955, daarmee stopte

ook de correspondentie die hij misschien(?) nog voerde met een aantal van de mensen die bij hem waren ondergedoken.

De bevrijding

Janny Moorlagers herinnering aan de bevrijding: *'Op 10 (of 11?) april 1945 was m'n moeder aan de schoonmaak in de keuken begonnen. M'n vader en ik zetten de vlag buiten, toen de eerste tanks binnenrolden. Ik ging naar mijn moeder en zei: "Stop toch, straks schieten ze de boerderij nog in puin." Haar antwoord was: "Nou dan heb ik schoon puin."*

Later toen ik al lang was getrouwd heb ik het er nog met haar over gehad en ik zei: "Moeder dat heb ik toch nooit begrepen." Ze antwoordde: "Och kind, ik was zo moe van alles. Ik dacht, dit moet eerst klaar en dan kan ik uitrusten en mijn leven opnieuw inrichten."

Het leven opnieuw inrichten, lukte niet echt. De oorlog liet sporen na.

Janny in 2019: *'Wat heeft ze (moeder Moorlag) bergen werk verzet onder grote druk, terwijl ze daar zelf niet voor had gekozen.'*

De vele zorgen en werk tijdens de oorlogsjaren hadden als consequentie dat er te weinig tijd en aandacht voor de kinderen was geweest, maar eisten ook nog hun tol na de oorlog. Vader kon zijn draai niet meer vinden en zijn geloof was sterk op de proef gesteld. De spanningen en drukte tijdens de oorlogsjaren hadden ook consequenties voor de huwelijksband tussen Janny's ouders.

Janny werd een opstandige puber. Zoals eerder gezegd: tijdens de oorlogsjaren voelde ze zich buitengesloten, hoorde er niet bij en mocht niet zien en weten. Vele uren zat ze in de meterkast bij de voordeur te lezen. Zo sloot ze zich letterlijk buiten. Tijdens haar ULO-jaren in Emmen roerde ze zich aardig. Ze presteerde het zelfs om vlak voor het landelijk gedeelte van het eindexamen van school te worden gestuurd. Excuses onder begeleiding van haar vader bleken voldoende om, met succes, dit laatste deel van het eindexamen te mogen doen. Hoe Douwe de oorlogsjaren beleefde is anno 2019 niet duidelijk. Hij sprak er niet over. De in 1939 geboren Ally was te klein om de oorlogsjaren bewust mee te maken.

This certificate is awarded to

H.E. Moorlag

*as a token of gratitude for and appreciation
of the help given to the Sailors, Soldiers
and Airmen of the British Commonwealth
of Nations, which enabled them to escape
from, or evade capture by the enemy.*

*De officiële
dankbetuigingen van
zowel de Engelse
(links) als de
Amerikaanse regering*

A. C. Marshall

*Air Chief Marshal,
Deputy Supreme Commander,
Allied Expeditionary Force*

1939-1945

*The President
OF THE UNITED STATES OF AMERICA
has directed me to express to*

HENDRIK E. MOORLAG

*the gratitude and appreciation of the
American people for gallant service
in assisting the escape of Allied
soldiers from the enemy*

Dwight D. Eisenhower

DWIGHT D. EISENHOWER

De joodse familie Gudema lieten in het Joop Westerveelwoud in Israël een boom voor Moorlag planten. Hendrik Moorlag overleed op 10 oktober 1955. Van Nederlandse zijde kwam pas erkenning voor het verzetswerk van het echtpaar Moorlag in 1984. En dat had ook nog heel wat voeten in aarde, omdat dat door een blunder Hendrik Einje Moorlag verwisseld werd met een naamgenoot (Hendrik Moorlag, geboren op dezelfde dag maar tien jaar eerder) die lid van de NSB was geweest. Twee maanden na de officiële uitreiking van een groot aantal verzetshedenkingskruisen door prins Bern-

hard, ontving mevrouw Moorlag op 12 december 1984 uit handen van burgemeester Ouwerkerk van Emmen, voor haar zelf en postuum voor haar man deze onderscheiding alsnog. Van haar hoefde het niet zo nodig ...

In het stuk over de uitreiking van de Verzetshedenkingskruisen in de *Gezinsbode* van 12 december 1984 staat: "Van het enorme aantal onderduikers, vluchtelingen en andere hulpbehoevenden heeft de familie nog nauwelijks met iemand contact. De behoefte daaraan is ook niet zo sterk," zegt zoon Douwe daarover.

Janny herinnert zich nog heel goed de uitspraak van

*Burgemeester Hans Ouwerkerk
spelt Lucy Moorlag-Wolters het
verzetshedenkingskruis op.*

haar moeder: *'Ben ik blij dat mensen van nature niet dankbaar zijn, dan had ik nog steeds het huis vol.'*

NAWOORD

Moeder Lucy Moorlag bleef na de dood van haar man op de boerderij wonen. Ook toen haar jongste zoon Ally de boerderij overnam bleef ze daar tot haar overlijden op 28 mei 1988.

Ally trouwde en kreeg twee kinderen. Hij verkocht de boerderij aan het einde van de 20ste eeuw en woont sinds het overlijden van zijn vrouw in 2018

in een bejaardenwoning in Emmer-Compascuum. De oudste zoon Douwe trouwde in 1952 met Dietie Schrage uit Smilde. Hij had ook een boerderij in Emmer Erfscheidenveen. Zij kregen drie kinderen. Hij overleed op 11 september 2000.

Janny zou na het behalen van haar ULO eindexamen een half jaar als au-pair naar Engeland gaan. Dat ging niet door vanwege een auto-ongeluk. Ze trouwde in 1959 met Wim Penning, een fresia-kweker in het Westland. Janny en Wim kregen drie kinderen en wonen nog steeds in het ruime huis midden tussen de kassen.

Noten

- 1 Dit verhaal kon worden geschreven dankzij de brieven die Ally Moorlag nog in zijn bezit had en de - voor een deel - opgeschreven - herinneringen van Janny Penning-Moorlag.
- 2 Algemeen Dagblad, 15-12-1984; De Gezinsbode, 12-12-1984 en Emmer Courant, 19-12-1984.
- 3 In het boek *De Knokploeg* Schimmen uit het verleden van G. Gunnink (Meppel 2006) wordt op blz. 35 vermeld dat Moorlag in de laatste maanden van 1942 al bekend stond als een adres, waar onderduikers konden worden ondergebracht. Op Nieuwjaarsdag 1943 bracht Gunnink een onderduiker vanaf Hoogeveen naar de familie Moorlag. Hij vermeldt de gastvrije ontvangst.
- 4 Interview met Lucy Moorlag in het Algemeen Dagblad van 15 december 1984.
- 5 Ibidem.
- 6 Jaap Merkens en Dientje Siebring verhuisden na hun huwelijk naar een ander adres in Emmer-Erfscheidenveen. Zij vertrokken na de oorlog naar Zuid-Afrika waar hij medicijnen studeerde en als arts werkzaam was.
- 7 De vader van Kees/Jan, Arend Boldewijn, hoofonderwijzer in Staphorst, werd op 29 september 1943 door SD'ers doodgeschoten. Hij was één van de eerste Silbertanne slachtoffers. Zie: Schaap, Inger, *Sluipmoordenaars. De Silbertanne-moorden in 1943-1944*, 2010, blz. 72, 81, 84-85 en 134. Zijn broer, verzetsman Gerardus Johannes Boldewijn, stierf op 3 mei 1945 in Neuengamme.
- 8 Minderhoud, H., 'Een Joods meisje ontsnapt', in: Nieuwsbrief 54, april 2015, Stichting Aols Daol'n.
- 9 Ab van Dien, *De Opgejaagden*, Valthe 2012.
- 10 Informatie van Janny Moorlag.
- 11 Niek van der Oord, 'Het mankeert ons aan een goed adres', Kampen 2000.
- 12 Het is bekend dat niet alle brieven per post werden verstuurd, maar ook via tussenpersonen aan de geadresseerde werden bezorgd.
- 13 Groenhuis, G., Emmen in bezettingstijd, Emmen 1995, blz. 158.
- 14 Waarschijnlijk heeft verzetsman Geert van Wijk hier een rol ingespeeld. Hij was ook betrokken bij het onderduiken van Suze Zilverberg. Direct na de bevrijding helpt hij Jenny Stern bij de terugkeer naar het ouderlijk huis in Assen. Zie: Oord, 'Het mankeert', blz. 204.
- 15 Oord, 'Het mankeert', blz. 210.
- 16 Groenhuis, Emmen, blz. 158.
- 17 De Centrale Crisis Controle Dienst (CCCD), later Crisis Controle Dienst (CCD of C.C.D.), was een Nederlandse overheidsdienst die in 1934 werd opgericht en, onder verschillende naamvarianties, tot 1954 bleef bestaan. Ze hield vooral toezicht op de handel in schaarse goederen. Gedurende de bezetting van Nederland door de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog had de dienst onder meer de taak om de wijdverbreide zwarte handel te bestrijden. Strenge controles werden door de CCD uitgevoerd tijdens het binnenhalen van de oogst. Sommige controleurs van de dienst deden ook illegaal werk. Zo maakten ze bijvoorbeeld illegale voedselbevoorrading van verzetsgroepen en in het interneringskamp te St.Michielsgestel verblijvende mogelijk.
- 18 Edward Boersma, *Courage* Bron of Faith.
- 19 Zie voor dit hele verhaal: Zantingh, M., *Wel gebogen maar niet gebroken*, Zweeloo een Drentse gemeente in oorlogstijd, Assen 2020.
- 20 Wellicht is deze persoon Thijs Rijknans, bekend als Lange Thom (Gunnink, *De Knokploeg*, blz. 277). Janny Moorlag denkt dat hij erbij was omdat hij goed Engels zou spreken.
- 21 Brief van Norman Elkin aan Moorlag van 29-11-1945, datum op enveloppe.
- 22 Concept (Nederlandse) brief aan Eldring en aan Krantz van Hendrik Moorlag resp d.d. 9 en 27 december 1945.
- 23 Briefje bij ontbrekende foto.

In Memoriam

Henk Lanting (1934-2020)

Henk Lanting is niet meer onder ons. Velen van ons wisten dat het de verkeerde kant op ging met hem. Op 19 maart jl. stierf hij in de Bleerinck te Emmen. Op 24 maart 2020 werd tijdens een crematie door een kleine groep afscheid van hem genomen. Henk is 85 jaar geworden.

Het was een genot om Henk bij de bestuursvergaderingen van de Historische Vereniging te hebben. In 2016-2017 nam hij spontaan zitting in onze jubileumcommissie. We hebben dankbaar gebruik gemaakt van zijn ervaring en enorme mensenkennis.

Henk was onze vast chauffeur tijdens de jaarlijkse excursies. Hij bracht ons vaak op de mooiste plekjes en die liggen meestal niet aan de snelweg. Op enig moment kwam er voor hem een eind aan het rijden met een bus. Dat kostte hem grote moeite. Maar binnen een familiebedrijf los je zo iets onderling in goede harmonie op. Hij werd toen gevraagd om zitting te nemen in de reiscommissie van de Historische Vereniging. Daar zei hij direct ja op en hij werd ook meteen lid. Voor de reiscommissie is hij onvervangbaar. Hij kende het busbedrijf van binnen en buiten. Hij wist in elke streek waar geschikte opsteekplaatsen te vinden waren. Kaffee mit Kuchen in Laar bij Gertrude hebben we aan hem te danken.

Henk was verantwoordelijk voor de route en voor een deel van de organisatie tijdens de excursie zelf, zoals het gebed voor en na het eten. Tot het laatst wilde hij met ons Rieka Wilken, Wim Visscher en Henk Jeurink de geplande excursie naar Bad Zwischenahn voorrijden. Zover is het niet meer gekomen.

In 2016 heeft hij tijdens onze jaarvergadering in de kantine van het Esdalcollege zijn verhaal over het familiebedrijf van Lanting verteld. Het werd

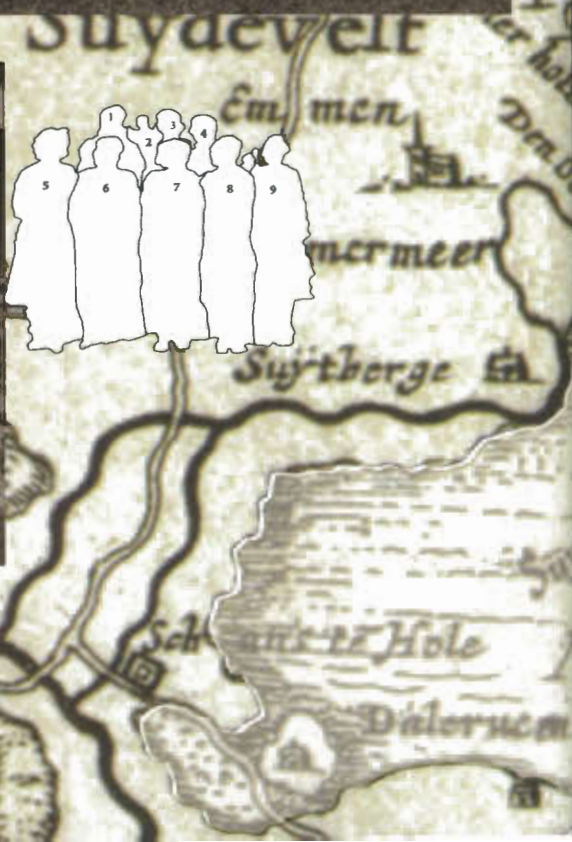

Henk Lanting (1934-2020) in de synagoge van Enschede

een groot succes. Ruim tachtig mensen kwamen op zijn uiteenzetting af. Zij hingen aan zijn lippen. Met hem waren zij trots op het feit dat Klazienaveen zo'n mooi bedrijf had voortgebracht. Henk stond altijd klaar voor de vereniging. Hij was nog niet klaar met de Historische Vereniging. Daarover beslisten andere krachten. Jouc en kinderen, we leven met jullie mee. Henk heeft niet voor niets in ons midden vertoefd, dat geldt zeker voor jullie als naaste familie.

Wie weet meer?

Van 1948-1960 beheerde gerant Jan Berend Grevink het paviljoen in het Noorder Dierenpark. In 1960 nam hij café-restaurant annex concertzaal Groothuis aan de Markt over. Daarna had hij nog verschillende horecagelegenheden in Emmen. In één van de komende nummers komt nog een uitgebreid artikel over Jan Berend Grevink. Nu publiceren we twee foto's uit het archief van de familie Grevink met de vraag of u personen op de foto herkent? Reacties graag naar: P. Naber: 0591-633942 of p.a.naber@home.nl of [fam. Grevink \(ggrevink@gmail.com\)](mailto:fgrevink@gmail.com).

Op de voorzijde een foto van de boerderij van de familie Moorlag, Kanaal A ZZ 66, Emmer-Erfscheidenveen. (Uit: Van veenhuisje tot dorpspaleis, Emmer-Compascuum 2015, blz. 302). Op de achtergrond een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker (eerste versie)